

Elżbieta Holewińska-Łapińska*

Sędziowska ocena efektywności stosowania przepisów o wykonywaniu kontaktów z dzieckiem (art. 598¹⁵–598²⁰ k.p.c.) i ich adekwatności do potrzeb praktyki w świetle wyników badania ankietowego

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Od 13 sierpnia 2011 r. obowiązują nowe rozwiązania ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (art. 598¹⁵–598²¹) poświęcone wykonywaniu kontaktów z dzieckiem¹. Zostały skonstruowane z zastosowaniem modelu przypominającego egzekucyjny, w którym szczególną rolę odgrywa zagrożenie możliwością zastosowania dolegliwości finansowej, a następnie (w przypadku niewykonania bądź nienależytego wykonania obowiązków, jakie ciążyą na danej osobie w związku z jej „pozycją” jako uprawnionej do kontaktów z dzieckiem bądź zobowiązanej do umożliwienia uprawnionemu realizacji kontaktów) jej zastosowanie. Wskazane przepisy stanowią kolejny etap poszukiwań rozwiązań prawnych, których celem jest skuteczne wykonywanie orzeczeń i ugód ustalających sposób kontaktowania się osoby uprawnionej z dzieckiem, wykluczających „siłowe” wymuszenie kontaktu. Celowe wydaje się odnotowanie, że podczas dyskusji nad projektem, który realizował koncepcję „sumy przymusowej” sami pomysłodawcy przyznawali, że w polskich warunkach ma ona charakter eksperymentalny².

Zamieszczenie przepisów o wykonywaniu kontaktów w rozdziale kodeksu poświęconym postępowaniom nieprocesowym w sprawach opiekuńczych mogłoby uzasadniać oczekiwanie zapewnienia sądowi swobody jurysdykcyjnej, aby mógł

* Autorka jest profesorem w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości.

¹ Ustawa nowelizująca kodeks postępowania cywilnego z 26.05.2011 r. (Dz. U. Nr 144, poz. 854).

² Wprowadzając nowe rozwiązania ich pomysłodawcy inspirowali się instytucją „sumy przymusowej” występującą w Belgii, Francji, Holandii, w przeświadczeniu, że nakazanie zapłaty na rzecz uprawnionego do kontaktu lub osoby sprawującej pieczę nad dzieckiem powinno być efektywniejsze od stosowanej dotychczas, w ramach postępowania egzekucyjnego, grzywny na rzecz Skarbu Państwa. Mieli jednak świadomość, że takie rozwiązanie jest obce polskiej tradycji rozwiązywania sporów rodzinnych. Por. wypowiedź T. Erecińskiego podczas dyskusji w redakcji kwartalnika „Rodzina i Prawo” (G. Nauka, *Spotkanie Kolegium Redakcyjnego „Rodziny i Prawa” z przewodniczącymi sądów rodzinnych*, „Rodzina i Prawo” 2009/13, s. 121). Projekt ustawy został opracowany w Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego i wniesiony do Sejmu jako projekt rządowy (druk nr 3063, Sejm VI kadencji). Był rozpatrywany wspólnie z wcześniejszym projektem, który został opracowany w komisji sejmowej „Przyjazne Państwo” (druk nr 1856, Sejm VI kadencji).

niezwłocznie podejmować decyzje najlepiej dostosowane do stanu faktycznego spraw i podmiotowego traktowania dziecka, na każdym etapie postępowania, które go dotyczy. Egzekucyjny w swej istocie model postępowania pozostaje w sprzeczności z tym oczekiwaniem. Służyć miał maksymalnej skuteczności postępowania o wykonanie kontaktów z dzieckiem. Z lokalizacją przepisów było związane odstępianie od typowej dla postępowania egzekucyjnego grzywny (z możliwością zamiany na areszt) w celu przymuszenia do określonego postępowania, zgodnego z orzeczeniem sądu (ugodą) na rzecz „sumy przymusowej”. Projekt ustawy wprowadzającej do kodeksu postępowania cywilnego art. 598¹⁵–598²¹ w wielu opiniach został oceniony krytycznie, sama ustawa nie została uchwalona jednomyślnie³, a jej skuteczność jest krytykowana⁴.

Badanie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości z 2015 r. poświęcone orzecznictwu w sprawach o wykonywanie kontaktów z dziećmi⁵ wykazało, że w 31,9% spraw pod wpływem postępowania kontakty były realizowane należycie oraz występowała pozytywna prognoza dalszej ich realizacji zgodnie z orzeczeniem sądu bądź ugodą. W pozostałych sprawach, choćby postępowanie było umorzone bądź nie wpłynęły kolejne wnioski, prawdopodobieństwo zadawalającego wykonywania kontaktów w przyszłości nie było równie wysokie.

Abstrahując od oceny, czy skuteczność postępowań na poziomie około 32% należy uznać za zadawalającą, konieczne jest odnotowanie, iż w licznych przypadkach poziom konfliktu pomiędzy osobą uprawnioną do kontaktowania się z dzieckiem i osobą zobowiązaną do umożliwienia tego jest bardzo wysoki, postępowanie wykonawcze częstokroć jeszcze go pogłębia i zaostrza postawy konfrontacyjne. Nie dziwi jednak, że taka efektywność postępowań nie zadawała osób zainteresowanych, którym nie udaje się systematycznie – zgodnie z prawomocnym orzeczeniem (ugodą) – realizować styczności z dziećmi (a są to najczęściej osoby najbliższe dzieciom, w większości postępowań ich ojcowie).

Przedmiotem kolejnego etapu badania omawianej problematyki jest ustalenie, czy przyczyną braku efektywności wszystkich bądź większości postępowań są w przeważającej mierze okoliczności obiektywne (praktycznie niemożliwy do zniwelowania poziom konfliktu pomiędzy uprawnionym do kontaktów i zobowiązanym do ich umożliwienia, zmiana okoliczności faktycznych powodująca nieadekwatność orzeczenia o kontaktach do nowej sytuacji), wadliwe stosowanie prawa, czy też jego niedoskonałość uzasadniająca zmianę ustawy. Jedną z zastosowanych metod badawczych mających służyć sformułowaniu „diagnozy” we wskazanej kwestii było zasięgnięcie opinii sędziów rodzinnych wyrażonej w formie anonimowego udzielenia odpowiedzi na pytania zawarte w przedstawionej im ankiecie oraz w formie uwag dodatkowych dołączonych do wypełnionej ankiety przez osoby, które zechciały to uczynić. Przedmiotem niniejszego opracowania są wyniki tejszej ankiety.

³ Szerzej na ten temat E. Holewińska-Łapińska, *Realizacja prawa do kontaktów z dziećmi (w świetle wyników badania akt spraw postępowań wykonawczych)*, „Prawo w Działaniu” 2011/10, s. 10.

⁴ Zaniepokojenie ograniczoną skutecznością postępowań w sprawie wykonywania kontaktów wyrażał Rzecznik Praw Dziecka (Wystąpienia z 11.06.2014 r., 1.7.2015 r., 25.09.2015 r.), a także w piśmie do Ministra Sprawiedliwości z 18.02.2016 r. (ZSR.422.9.2016.MK). „Szywny model procedowania” w tych sprawach skrytykowała A. Partyk, *Postępowanie o egzekucję kontaktów – postulaty de lege ferenda*, „Rodzina i Prawo” 2015/34–35, s. 163.

⁵ Zob. poprzedzający artykuł E. Holewińska-Łapińska, M. Domański, J. Słyk, *Orzecznictwo w sprawach o wykonywanie kontaktów z dziećmi*.

CHARAKTERYSTYKA UCZESTNIKÓW BADANIA I DOKONANA PRZEZ NICH OCENA TRUDNOŚCI DLA SĘDZIEGO SPRAW O WYKONYWANIE KONTAKTÓW Z DZIEĆMI

W badaniu ankietowym wzięło udział 167 sędziów mających doświadczenie orzecznicze w wydziałach rodzinnych i nieletnich (w tym 130 kobiet – 77,8% i 35 mężczyzn – 21%, 2 osoby nie ujawniły swojej płci) – i ta wielkość (167) w dalszych wywodach będzie traktowana jako 100% próby badawczej.

Większość badanych miała z racji wieku znaczne doświadczenie życiowe. 83,7% liczyła nie mniej niż 41 lat. 147 (88%) respondentów miało własne doświadczenia rodzicielskie.

Tabela 1.
Wiek respondentów

Wiek w latach	Częstość	Procent
Nie więcej niż 35 lat	2	1,2
Od 36 do 40 lat	25	15,0
Od 41 do 45 lat	52	31,1
Od 46 do 50 lat	32	19,2
51 i więcej lat	56	33,5
Ogółem	167	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Większość respondentów miało znaczny staż orzeczniczy w sprawach rodzinnych. Zaledwie 6 z nich (3,6%) orzekało w Wydziale Rodzinnym i Nieletnich nie dłużej od roku, ale 149 (89,2%) orzekało w takim wydziale dłużej niż 5 lat, a 92 (55,1%) dłużej niż lat 15.

Tabela 2.
Staż sędziowski (orzeczniczy) w Wydziale Rodzinnym i Nieletnich

Wiek w latach	Częstość	Procent
Nie dłużej niż rok	6	3,6
Dłużej niż rok do 3 lat	6	3,6
Dłużej niż 3 lata do 5 lat	5	3,0
Dłużej niż 5 lat do 10 lat	32	19,2
Dłużej niż 10 lat do 15 lat	25	15,0
Dłużej niż 15 lat	92	55,1
Nie został podany	1	0,6
Ogółem	167	100,0

Źródło: opracowanie własne.

134 sędziów rodzinnych biorących udział w badaniu miało także doświadczenie orzecznicze poza Wydziałem Rodzinnym i Nieletnich (w dalszych uwagach dotyczących tej grupy sędziów 134 = 100%).

69 (51,5%) z nich orzekało w różnych wydziałach, 39 (29,1%) tylko w pionie orzecznictwa cywilnego, a 26 (19,4%) w Wydziale Karnym.

Godne szczególnego podkreślenia jest bardzo znaczne doświadczenie wielu respondentów w orzekaniu w licznych sprawach o wykonywanie kontaktów. 78 sędziów (47,6%) przeprowadziło więcej niż 20 takich postępowań, a 15 (9%) więcej niż 100.

Tabela 3.
Osobiste doświadczenie orzecznicze w sprawach z art. 59815–59820 k.p.c.

Liczba spraw, w których respondent orzekał	Częstość	Procent
Respondent dotychczas nie orzekał w takich sprawach	2	1,2
Nie więcej niż 10 sprawach	31	18,6
Więcej niż w 10, ale mniej niż w 20 sprawach	56	33,5
Więcej niż w 20 do 40 sprawach	35	21,0
Więcej niż w 40 do 100 spraw	28	16,8
Więcej niż w 100 sprawach	15	9,0
Ogółem	167	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Z różnych badań⁶ oraz informacji medialnych wynika, iż postępowaniom o wykonywanie kontaktów z dziećmi zwykle towarzyszą napięcia bądź konflikty pomiędzy osobą uprawnioną do styczności, a osobą zobowiązaną do jej umożliwienia. Bardzo często jest to skutkiem negatywnych emocji i złych doświadczeń związanych z ich relacjami osobistymi; w części przypadków pozostaje w związku z toczącymi się między tymi osobami sprawami sądowymi.

Tabela 4.
Indywidualna ocena spraw o wykonywanie kontaktów z dziećmi (art. 598¹⁵–598²⁰ k.p.c.) z punktu widzenia ich trudności i obciążeń emocjonalnych dla sędziego

Ocena trudności i obciążeń emocjonalnych spraw o wyk. kontaktów	Częstość	Procent
Wyjątkowo trudne, bardzo obciążające emocjonalnie	14	9,1
Jedne z trudniejszych i obciążających emocjonalnie	66	42,9
Nie trudniejsze ani nie bardziej obciążające emocjonalnie od innych	57	37,0
Łatwiejsze od innych prawniczo, przeciętnie obciążające emocjonalnie	16	10,4
Jedne z najłatwiejszych, mało obciążające emocjonalnie	1	0,6
Ogółem	154	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe może rzutować na skłonność „stron”⁷ do kompromisu, nastawienie do mediacji i terapii rodzinnej, które mogłyby poprawić jakość wzajemnych

⁶ Przykładowo, z cytowanych przez A. Czerederecką w monografii *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*, Warszawa 2010, s. 62, badań zagranicznych wynika, że towarzyszące rozwodowi poczucie gniewu utrzymuje się u 40% kobiet i 80% mężczyzn w okresie 10 lat po orzeczeniu rozwodu i „koncentruje się na poczuciu niesprawiedliwego podziału ról w opiece nad dziećmi”.

⁷ Pod pojęciem „strona” rozumiana jest osoba uprawniona do kontaktu i osoba zobowiązana do jego umożliwienia uprawnionemu („pierwszoplanowy” opiekun dziecka).

stosunków, oraz rozumienie i akceptację potrzeb dzieci – a tym samym na sposób wykonywania obowiązków i uprawnień związanych z kontaktami z dziećmi. W konsekwencji poziom konfliktu oraz sprzeczność interesów „stron” postępowań o wykonywanie kontaktów może wpływać na ich zachowania na sali sądowej oraz na sposób „prowadzenia sprawy”, a w konsekwencji na jej „trudność” dla sądu. Dlatego zapytano uczestników badania o ich ocenę w tej kwestii. Na to pytanie odpowiedziało 154 sędziów (154 = 100%).

W zdecydowanej mniejszości byli sędziowie (16 osób – 10,4%), dla których omawiane sprawy były przeciętnie obciążające emocjonalnie, a zarazem prawniczo łatwiejsze od innych. Tylko dla jednego sędziego sprawy o wykonywanie kontaktów z dziećmi były nie tylko jednymi z najłatwiejszych, ale również mało obciążających emocjonalnie.

Znaczna grupa ankietowanych (57 osób – 37%) oceniła, iż sprawy o wykonywanie kontaktów z dziećmi nie są trudniejsze ani bardziej obciążające emocjonalnie od innych spraw rodzinnych.

Natomiast 71 sędziów (52%) oceniło sprawy o wykonywanie kontaktów jako jedne z trudniejszych i bardziej obciążających emocjonalnie sędziego (tak uważało 66 ankietowanych), a nawet jako wyjątkowo trudne i bardzo obciążające emocjonalnie sędziego (opinia 14 respondentów).

OGÓLNE INFORMACJE O BADANIU ANKIETOWYM I JEGO WYNIKU

Ankieta była adresowana do wszystkich sędziów rodzinnych (choćby w chwili jej wypełniania już nie orzekali w Wydziale Rodzinnym i Nieletnich) za pośrednictwem prezesów wszystkich 318 sądów rejonowych w Polsce. Respondenci mogli udzielić odpowiedzi w formie elektronicznej lub w formie wypełnienia tradycyjnej ankiety spisanej na papierze.

W ankiecie poproszono respondentów o ocenę, czy stosowanie w praktyce art. 598¹⁵–598²¹ kodeksu postępowania cywilnego przynosi zadowalające wyniki, a w przypadku oceny negatywnej – o wskazanie przyczyn takiego stanu oraz o przedstawienie stanowiska co do kierunku ewentualnej zmiany stanu prawnego, jeżeli respondent uważa ją za potrzebną.

Respondenci mogli w danym pytaniu ankiety ograniczyć się do wyboru jednej lub kilku z przedstawionych im wariantów odpowiedzi albo mogli nie wybrać żadnej z nich i przedstawić inne stanowisko w danej kwestii. Poproszono również o przedstawienie uwag odnośnie do kwestii niemieszczących się w ramach pytań ankiety bądź o własne obserwacje, refleksje, propozycje zmian w unormowaniu wykonywania kontaktów z dziećmi.

Zdecydowane stanowisko w dokonanej ocenie wyników postępowań w sprawach o wykonywanie kontaktów z dziećmi zajęło 157 respondentów. Pozostali ankietowani (6% badanych) nie mieli w tej kwestii jednoznacznie sprecyzowanego poglądu.

W celu zachowania przejrzystości prezentacji wyników ankiety celowa wydaje się w pierwszej kolejności sygnalizacja zróżnicowanej oceny efektywności obowiązującego stanu prawnego, a w następnej przedstawienie poszczególnych grup stanowisk.

Wśród sędziów o zdecydowanych poglądach (157 = 100%) stanowiska były następujące:

- 21 osób (13,4%) oceniło, że wyniki omawianych postępowań są zdecydowanie zadowalające, bowiem skutkiem większości (choć nie wszystkich)

postępowań jest należyte wykonywanie kontaktów, a prawdopodobieństwo, że tak samo będzie w przyszłości jest znaczne;

- najliczniejsza 87-osobowa (55,4%) grupa respondentów była zdania, że stosowanie obowiązujących przepisów dotyczących wykonywania kontaktów z dziećmi daje wyniki jedynie częściowo zadowalające, bowiem odsetek spraw zakończonych sukcesem wyrażającym się umorzeniem postępowania i znacznym prawdopodobieństwem należytego wykonywania kontaktów w przyszłości jest zbyt niski;
- 49 sędziów (31,2%) wyraziło przeświadczenie, iż stosowanie obowiązujących przepisów daje wyniki zdecydowanie niezadowalające, bowiem w większości przypadków poprawa wykonywania kontaktów nie następuje wcale bądź jest tylko przejściowa, a prawdopodobieństwo, że stan ten nie ulegnie zasadniczej poprawie, nie jest wysokie.

Wydaje się więc, że większość ankietowanych (136 sędziów – 86,6% osób, które zajęły zdecydowane stanowisko) krytycznie oceniła efektywność postępowań w sprawach o wykonywanie kontaktów z dziećmi, skoro w ich przeświadczeniu te postępowania w większości przypadków albo dają zaledwie przejściową poprawę sytuacji, albo taka poprawa jest mało prawdopodobna bądź nie występuje wcale. Konsekwencją powyższego były sugestie co do potrzeby i kierunku zmian stanu prawnego. Natomiast konsekwencją pozytywnej oceny efektywności postępowań była aprobata dla stanu obowiązującego prawa.

Stanowisko uczestników badania w większości wynikało z ich praktyki i przemyśleń, szczególnie że w większości byli to doświadczeni sędziowie o znacznym stażu orzeczniczym. Nie można więc wykluczyć, że sędziowie pozytywnie oceniający efektywność postępowań w większości prowadzonych przez siebie spraw osiągnęli sukces. O ile tak było istotnie, z ubolewaniem można jedynie stwierdzić, że te pozytywne doświadczenia były udziałem zaledwie 21 sędziów spośród 167 uczestników badania.

OCENA, IŻ WYNIKI STOSOWANIA PRZEPISÓW O WYKONYWANIU KONTAKTÓW Z DZIEĆMI SĄ ZDECYDOWANIE ZADOWALAJĄCE

Biorący udział w badaniu sędziowie przeświadczeni, że wyniki postępowań o wykonanie kontaktów z dziećmi są zdecydowanie zadowalające, znaleźli się w mniejszości (13,4% badanych o zdecydowanych poglądach, a zarazem 12,6% wszystkich respondentów).

Zważywszy na krytyczną ocenę skuteczności postępowań o wykonywanie kontaktów z dziećmi wypowiedianą publicznie (w tym przez Rzecznika Praw Dziecka), której ta grupa badanych nie podziela, zapytano o prawdopodobne przyczyny krytyki.

Uzyskane odpowiedzi były następujące⁸:

- 52,4% zwolenników referowanego stanowiska było zdania, że krytyczna opinia o efektywności postępowań o wykonanie kontaktów z dziećmi

⁸ Przedstawione wartości nie sumują się do 100, bowiem część respondentów wskazała na więcej niż jedną przyczynę niesprawiedliwych krytycznych ocen efektywności postępowań o wykonywanie kontaktów.

jest „wykreowana” przez media pod wpływem „grup nacisku” złożonych z osób niezadowolonych ze stanu spraw, które ich dotyczą, niezdolnych do krytycznego wglądu w przyczyny tego stanu, w tym niekiedy także własnej nieprzejednanej postawy i niezdolności do kompromisu;

- 48% tej grupy sędziów wypowiedziało pogląd, zgodnie z którym główna przyczyna ocen krytycznych wynika z braku znajomości rzeczywistej efektywności postępowań. Dostrzec można związek powyższego z poprzedzającym wywodem. Nie budzi bowiem wątpliwości, że do szerokiej opinii publicznej za pośrednictwem mediów docierają informacje o szczególnie drastycznych stanach faktycznych, które w przeświadczeniu prezentujących je podmiotów wymagają „interwencji”, zaś skróto-wa relacja o sprawie, o ile nawet nie jest oparta wyłącznie o informację pochodzącą od osoby zainteresowanej, nie zawiera całokształtu danych i zwykle skutek tego uniemożliwia obiektywną ocenę rozstrzygnięcia.
- 43% sędziów pozytywnie oceniających efektywność postępowań o wykonywanie kontaktów wiązało krytykę orzecznictwa w tych sprawach z nieuzasadnionymi, uogólnionymi negatywnymi ocenami całości pracy sądownictwa rodzinnego⁹, które nie wynikają z pełnej, pogłębionej wiedzy na temat warunków pracy sądów, skali wpływu, obciążenia sprawami sędziów, znajomości orzecznictwa w powiązaniu ze stanami faktycznymi spraw poddanych pod osąd sądowni rodzinny (w tym w szczególności skomplikowania relacji osobistych oraz poziomu konfliktu pomiędzy uczestnikami postępowań w sprawach rodzinnych, odrzucania przez wielu z nich możliwości akceptacji jakiegokolwiek kompromisu, niechęci do uczestniczenia w mediacji itp.). Niejednokrotnie informacje o pracy sądów rodzinnych są nieprawdziwe lub uproszczone, a w konsekwencji dokonywane oceny nie mają waloru rzetelności¹⁰;
- 10% respondentów wskazało, iż jedną z przyczyn krytyki jest mylne przeświadczenie podmiotu wypowiadającego taką ocenę, że każde orzeczenie (ugoda) bezwzględnie i maksymalnie skrupulatnie powinno zostać wykonane,

⁹ Na takie krzywdzące opinie, często kształtowane przez media, zwróciła uwagę A. Czerederecka, polemizując przekonująco ze stereotypami odnoszącymi się do sądownictwa rodzinnego (*Rozstrzyganie o kwestiach związanych ze sprawowaniem władzy rodzicielskiej i uregulowaniem kontaktów z dziećmi – refleksje psychologa*, „Rodzina i Prawo” 2013/26–27).

¹⁰ Spektakularnym przykładem z ostatniego okresu na potwierdzenie tej tezy jest weryfikacja podawanej przez media informacji, jakoby sądy rodzinne w Polsce kierowały do pieczy zastępczej małoletnich wyłącznie w konsekwencji trudnej sytuacji materialnej ich rodziców („odbieranie przez sądy dzieci z powodu biedy rodziców”). Zob. na ten temat raport IWS (M. Domański, *Wybrane zagadnienia orzekania o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej*, Warszawa 2016, Prawo rodzinne, <http://www.iws.org.pl/raporty>). Zbadane zostały wszystkie nadesłane przez sądy akta spraw odnotowanych w sprawozdaniu MS-16 w sprawach rodzinnych pod pozycją sprawy o „pozbawienie, zawieszenie, ograniczenie władzy rodzicielskiej, w których złe warunki ekonomiczne i bytowe rodziny były jedyną przyczyną orzeczeń o umieszczeniu małoletniego poza rodziną biologiczną”. Nie stwierdzono, aby istotnie wyłącznie bieda zadecydowała o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej. W zbadanych sprawach jedynie w 11 przypadkach (na 26) odnotowano trudne warunki finansowe rodziców, co miało pewien wpływ na ostateczne rozstrzygnięcie sądów. Najczęściej trudna sytuacja materialna była związana z alkoholizmem (nadużywaniem alkoholu) przez rodziców co wywołało rażące zaniedbania w sprawowaniu pieczy nad dzieckiem. Interwencje sądu zmierzające do umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej autor badania ocenił jako uzasadnione. Z wyjaśnień udzielonych przez niektóre sądy wynikało, że przyczyną odnotowania zbadanych spraw jako spełniających kryteria umieszczenia dziecka poza rodziną biologiczną z powodu jej biedy były usterki systemu informatycznego i pomyłki osób dokonujących ustaleń statystycznych.

- niezależnie od okoliczności, choćby z naruszeniem dobra dziecka i jego woli, która na etapie postępowania wykonawczego nie jest już brana pod uwagę¹¹;
- 10% pytanym o to sędziów stwierdziło, że nie są w stanie określić przyczyn nieuzasadnionej krytyki.

OCENA, IŻ WYNIKI STOSOWANIA PRZEPISÓW O WYKONYWANIU KONTAKTÓW Z DZIEĆMI NIE SĄ ZADAWALĄCE

Zdecydowana większość badanych sędziów oceniła krytycznie efektywność stosowania obowiązujących przepisów dotyczących wykonywania kontaktów z dziećmi, upatrując przyczyn tego stanu zarówno w okolicznościach spraw i postawach osób, od których zależy sposób realizacji styczności osoby uprawnionej z dzieckiem, jak i w pewnej niedoskonałości instrumentów prawnych pozostających w dyspozycji sądu w omawianych postępowaniach¹².

Obiektywne okoliczności niesprzyjające skuteczności postępowań o wykonywanie kontaktów, niezależne od stanu prawnego

W celu ustalenia okoliczności mogących mieć negatywny wpływ na skuteczność postępowań o wykonywanie kontaktów zapytano, czy sędziowie zaobserwowali występowanie opisanych w pytaniu zdarzeń i okoliczności. Są one przedstawione poniżej w tabeli.

Przedstawione dane potwierdzają, że wszyscy lub prawie wszyscy sędziowie zaobserwowali występowanie w praktyce przedstawionych zjawisk mających wpływ na wynik postępowania, choć zróżnicowana była ocena częstotliwości ich występowania w znanej danemu sędziemu praktyce orzeczniczej.

W celu ustalenia „ciężaru gatunkowego” poszczególnych czynników potraktowanych jako „obiektywne” w takim znaczeniu, iż są niezależne od prawnych instrumentów „wymuszania” wykonywania orzeczenia precyzującego kontakty (wykonywania ugody ustalającej kontakty), poproszono sędziów o oznaczenie częstotliwości ich występowania w sprawach w skali od 0 do 10, gdzie 0 oznaczało „nigdy”, a 10 – „zawsze”. Poniżej zostaną przedstawione wyniki „wartościowania” poszczególnych pozycji ujętych w tabeli.

Wysoki (i bardzo wysoki) poziom konfliktu pomiędzy „stronami”

Jak wynika z danych zawartych w tabeli *Wysoki (i bardzo wysoki) poziom konfliktu pomiędzy „stronami”* zdecydowana większość sędziów uznała ten czynnik za jedną z najdonioślejszych przyczyn ograniczających skuteczność postępowania o wykonanie kontaktów, występujący w większości spraw.

¹¹ Dziecko ewentualnie powinno być wysłuchane w postępowaniu, w którym orzeczono o sposobie wykonywania jego kontaktów z osobą do nich uprawnioną i zobowiązaną.

¹² Na tę część pytań ankiety nie odpowiadali już sędziowie (21), którzy pozytywnie ocenili efektywność postępowań. O ile wypełniali ankiety w formie elektronicznej, nie mieli nawet takiej możliwości w związku z konstrukcją ankiety. Należało więc oczekiwać, że na pozostałe pytania odpowie tylko 146 respondentów. Gdy wypełniający ankietę czynili to w formie „tradycyjnej” w kilku przypadkach odpowiedzieli także na inne pytania ankiety. Niekiedy też, zapewne wskutek pomyłki, jakieś pytania pozostały bez odpowiedzi. Dlatego wielkość traktowana jako 100% może okazać się zmienna przy odpowiedzi na poszczególne pytania (od 142 do 148).

Tabela 5. Obiektywne czynniki niepowodzenia	
Obiektywne czynniki niepowodzenia	Cz*.
Wysoki (lub b. wysoki) poziom konfliktu pomiędzy „stronami”	147
Głębokie, choćby niezasadne przeświadczenie osoby zobowiązanej, że osoba uprawniona może skrzywdzić dziecko	145
Obawa, że dziecko zostanie zatrzymane (w tym uprowadzone za granicę)	148
Wcześniejsze „porwanie” dziecka i „polityka faktów dokonanych” ze strony osoby uprawnionej do kontaktów (i/lub jej krewnych, partnera)	146
Groźenie przez uprawnionego, że druga strona „już nie zobaczy dziecka”	142
Pragnienie jednej ze „stron” związania emocjonalnego dziecka z aktualnym partnerem kwalifikowane przez drugą „stronę” jako zagrożenie dla jej więzi z dzieckiem	148
Obawa (uzasadniona lub nieuzasadniona) nastawiania dziecka przeciwko „drugiej stronie”, podważania autorytetu, krytykowania decyzji	148
Kontakty z dzieckiem zakłócone przez awantury z osobą sprawującą pieczę	144
Negatywne cechy charakterologiczne osoby uprawnionej do kontaktów	146
Negatywne cechy charakterologiczne osoby, z którą dziecko stale mieszka	146
Postawa konfrontacyjna obu „stron”, dążenie do „postawienia na swoim”	145
Zachowania osób trzecich, które nie chcą aby uprawniony kontaktował się z dzieckiem	143
Osoba uprawniona nie płaci alimentów, kontakty są utrudniane, aby „wymusić” płacenie	145
Traktowanie postępowania, jako „oręża” w innych sprawach	144
Zachowania osób trzecich (np. dziadków, rodzeństwa) skłaniających uprawnionego do bezkompromisowej „walki” o kontakty	146
Nieadekwatność ustalonych kontaktów do zmienionej sytuacji	143
Inne	44

*Cz.= częstotliwość wyboru (ilu sędziów zazaczyło ten stan faktyczny)

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6. Wysoki (i bardzo wysoki) poziom konfliktu pomiędzy „stronami”						
Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	1	0,7	0,7	Średnia	8,53	
1	1	0,7	1,4	Mediana	9,00	
3	1	0,7	2,0	Odchylenie standardowe	1,799	
4	2	1,4	3,4			
5	7	4,8	8,2	Minimum	0	
6	3	2,0	10,2	Maximum	10	
7	9	6,1	16,3	Percentyle	25	8,0
8	40	27,2	43,5		50	9,0
9	24	16,3	59,9		75	10,0
10	59	40,1	100,0			
147 = 100%	147	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Liczni, uczestniczący w badaniu, sędziowie (40,5%) w swej praktyce z taką właśnie sytuacją spotykali się bardzo często (oceny wartościujące 8–9 w 10 punktowej skali), a aż 40% ankietowanych zawsze (ocena wartościująca – 10). W sumie więc aż 83,6% ankietowanych stwierdziło, że gdy przebieg postępowania nie gwarantował przeświadczenia, że w przyszłości kontakty będą przebiegały należycie, zgodnie z orzeczeniem (ugodą) zawsze lub prawie zawsze występował w nim pomiędzy „stronami” bardzo wysoki poziom konfliktu.

Głębokie, choćby niezasadne, przeświadczenie osoby zobowiązanej, że osoba uprawniona może skrzywdzić dziecko

Dane zawarte w tabeli *Głębokie, choćby niezasadne, przeświadczenie osoby zobowiązanej, że osoba uprawniona może skrzywdzić dziecko*, wskazują, iż taka postawa osoby zobowiązanej do umożliwienia kontaktu z dzieckiem występuje w praktyce, ale stosunkowo rzadko, a 5,5% respondentów nigdy z takim przypadkiem się nie spotkało.

Tabela 7.
Głębokie, choćby niezasadne, przeświadczenie osoby zobowiązanej, że osoba uprawniona może skrzywdzić dziecko

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	8	5,5	5,5	Średnia	4,17	
1	20	13,8	19,3	Mediana	4,00	
2	23	15,9	35,2			
3	20	13,8	49,0	Odchylenie standardowe	2,759	
4	7	4,8	53,8			
5	27	18,6	72,4	Minimum	0	
6	5	3,4	75,9	Maximum	10	
7	10	6,9	82,8	Percentyle	25	2,0
8	14	9,7	92,4		50	4,0
9	7	4,8	97,2		75	6,0
10	4	2,8	100,0			
145 = 100%	147	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Obawa, że dziecko zostanie zatrzymane (w tym uprowadzone za granicę)

Swoboda przemieszczania się w ramach Unii Europejskiej praktycznie (z reguły) bez kontroli paszportowej (za wyjątkiem podróży lotniczych), stosunkowo liczne przypadki podejmowania pracy za granicą przez obywateli polskich uprzednio stale przebywających w kraju, może rodzić obawę uprowadzenia dziecka za granicę, ewentualnie zatrzymania za granicą wbrew woli osoby sprawującej nad dzieckiem bezpośrednią pieczę i bez zezwolenia sądu, mimo iż sam wyjazd odbywał się w ramach ustalonego kontaktu (przykładowo część wakacji spędzana za granicą w terminie wynikającym z orzeczenia/ugody w sprawie kontaktów).

Sędziowie wyrażający swe stanowisko w ankiecie dostrzegli ten problem, ale przypisali mu stosunkowo niewielkie znaczenie. Można domniemywać, iż z tej przyczyny, że obawa ma realny charakter tylko w niektórych konkretnych stanach faktycznych spraw. W szczególności dotyczy to przypadków, gdy rodzice dziecka żyją w rozłączeniu, a miejscem zwykłego pobytu jednego z nich lub jego rodziny (innych osób bliskich) jest obce państwo, zwłaszcza gdy rodzic dziecka jest cudzoziemcem.

Tabela 8.
Obawa, że dziecko zostanie zatrzymane (w tym uprowadzone za granicę)

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	9	6,1	6,1	Średnia	3,61	
1	18	12,2	18,2	Mediana	3,00	
2	35	23,6	41,9			
3	20	13,5	55,4	Odchylenie standardowe	2,389	
4	9	6,1	61,5			
5	31	20,9	82,4	Minimum	0	
6	7	4,7	87,2	Maximum	10	
7	5	3,4	90,5	Percentyle	25	2,0
8	9	6,1	96,6		50	3,0
9	3	2,0	98,6		75	5,0
10	2		100,0			
148 = 100%	148	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Wcześniejsze „porwanie” dziecka i „polityka faktów dokonanych” ze strony osoby uprawnionej do kontaktów (i/lub jej krewnych, partnera)

Choć tzw. porwania rodzicielskie w Polsce zdarzają się¹³, to nie jest to zjawisko występujące często. Dlatego nie dziwi, że i w praktyce sądowej powoływanie się na obawy związane z „porwaniem” i podobnymi niedozwolonymi działaniami występują relatywnie rzadko. Prawdopodobieństwo kolejnego „porwania” jest zapewne zależne od wielu okoliczności, ale niewątpliwie może rodzic subiektywnie bądź obiektywnie uzasadnione obawy i wywoływać niechęć do powierzenia dziecka osobie, która w przeszłości taki delikt popełniła, gdy jej kontakt z dzieckiem odbywać się powinien bez obecności osób trzecich i poza mieszkaniem dziecka.

Warto odnotować, iż 31 sędziów (21,2%) z takim zjawiskiem nie spotkało się nigdy, a łącznie 76,7% uznało, że omawiane zagrożenie albo nie występuje, albo jest zjawiskiem rzadkim (punktacja 0–3).

¹³ W latach 2013–2014 w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości, z inicjatywy Ministra Sprawiedliwości, przeprowadzono szereg badań tego zjawiska. Zob. w szczególności M. Mozgawa, M. Kulik, A. Szczekala, *Przestępstwo uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego lub osoby nieporadnej – art. 211 k.k. (ze szczególnym uwzględnieniem tzw. uprowadzeń rodzicielskich)*, „Prawo w Działaniu” 2013/16; K. Buczkowski, K. Drapała, *Uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego wbrew woli osoby powołanej do opieki. Analiza orzeczeń sądowych w sprawach o przestępstwo z art. 211 k.k.*, „Prawo w Działaniu” 2014/19.

Tabela 9.
Wcześniejsze „porwanie” dziecka i „polityka faktów dokonanych” ze strony osoby uprawnionej do kontaktów (i/lub jej krewnych, partnera)

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	31	21,2	21,2	Średnia	2,46	
1	29	19,9	41,1	Mediana	2,00	
2	30	20,5	61,6			
3	22	15,1	76,7	Odchylenie standardowe	2,314	
4	7	4,8	81,5			
5	10	6,8	88,4	Minimum	0	
6	2	1,4	89,7	Maximum	10	
7	9	6,2	95,9	Percentyle	25	1,0
8	4	2,7	98,6		50	2,0
9	1	0,7	99,3		75	3,0
10	1	0,7	100,0			
146 = 100%	146	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Groźenie przez uprawnionego, że druga strona „już nie zobaczy dziecka”

Tabela 10.
Groźenie przez uprawnionego, że druga strona „już nie zobaczy dziecka”

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	10	7,0	7,0	Średnia	3,83	
1	22	15,5	22,5	Mediana	3,50	
2	23	16,2	38,7			
3	16	11,3	50,0	Odchylenie standardowe	2,565	
4	11	7,7	57,7			
5	23	16,2	73,9	Minimum	0	
6	12	8,5	82,4	Maximum	10	
7	9	6,3	88,7	Percentyle	25	2,0
8	12	8,5	97,2		50	3,50
9	2	1,4	98,6		75	6,0
10	2	1,4	100,0			
142 = 100%	142	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Z groźbą zatrzymania (uprowadzenia dziecka) stosowaną przez „stronę” postępowania o wykonanie kontaktów większość sędziów spotkała się, ale niezbyt często.

Pragnienie jednej ze „stron” związania emocjonalnego dziecka z aktualnym partnerem kwalifikowane przez drugą „stronę” jako zagrożenie dla jej więzi z dzieckiem

Badania wykazują, że spór o wykonywanie kontaktów najczęściej występuje pomiędzy rodzicami dziecka, którzy pozostawali niegdyś w małżeństwie bądź pełniącym podobne funkcje konkubinacie.

Tabela 11.
Pragnienie jednej ze „stron” związania emocjonalnego dziecka z aktualnym partnerem

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	3	2,0	2,0	Średnia	4,99	
1	9	6,1	8,1	Mediana	5,00	
2	9	6,1	14,2			
3	19	12,8	27,0	Odchylenie standardowe	2,340	
4	19	12,8	39,9			
5	36	24,3	64,2	Minimum	0	
6	12	8,1	72,3	Maximum	10	
7	15	10,1	82,4	Percentyle	25	3,0
8	15	10,1	92,6		50	5,0
9	8	5,4	98,0		75	7,0
10	3	2,0	100,0			
148=100%	148	100,0				

Źródło: opracowanie własne

Gdy jedno z byłych małżonków (partnerów) zakłada nową rodzinę, aktualny partner niejednokrotnie podejmuje rolę ojczyzna/macochy wobec dziecka, a to „druga strona” konfliktu odbiera jako stan zagrożenia swojej pozycji w uczuciach dziecka, co wpływa na niechęć do kontaktów małoletniego z drugim z rodziców i jego nowym towarzyszem/towarzyszką życia. W praktyce skłania to rodzica sprawującego bezpośrednią pieczę nad dzieckiem, zobowiązanego do umożliwienia kontaktów dziecka z drugim z rodziców, do ich utrudniania lub uniemożliwiania. Jednakże natężenie tego czynnika sędziowie postrzegają jako umiarkowane.

Obawa (uzasadniona lub nieuzasadniona) nastawiania dziecka przeciwko „drugiej stronie”, podważania autorytetu, krytykowania decyzji

„Koalicja wychowawcza” rodziców (innych osób o doniosłej pozycji w życiu dziecka) odgrywa bardzo istotną rolę w procesie wychowawczym. Wzajemne podważanie autorytetu przez takie osoby, nieprzestrzeganie znanych decyzji „drugiej strony” dotyczących dziecka, krytykowanie takich decyzji – zaburza wychowanie. Dziecko świadome konfliktu pomiędzy rodzicami pozostającymi w rozłączeniu (rodzicem i innym członkiem rodziny – przykładowo pomiędzy matką i babcią ojczystą) może niekiedy „rozgrywać go” na swoją korzyść bądź przeżywać konflikt lojalności. „Strony” postępowania o wykonywanie kontaktów są tego świadome, co bywa

podnoszone jako argument usprawiedliwiający ograniczenia w kontaktach. Sędziowie ocenili, że zjawisko takie przybiera znaczne natężenie.

Tabela 12.
Obawa (uzasadniona lub nieuzasadniona) nastawiania dziecka przeciwko „drugiej stronie”, podważania autorytetu, krytykowania decyzji

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	1	0,7	0,7	Średnia	7,01	
2	2	1,4	2,0	Mediana	8,00	
3	7	4,7	6,8	Odchylenie standardowe	2,146	
4	4	2,7	9,5			
5	31	20,9	30,4	Minimum	0	
6	15	10,1	40,5	Maximum	10	
7	13	8,8	49,3	Percentyle	25	5,0
8	33	22,3	71,6		50	8,0
9	24	16,2	87,8		75	9,0
10	18	12,2	100,0			
148= 100%	148	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Kontakty z dzieckiem zakłócone przez awantury z osobą sprawującą pieczę

Niewygasłe konflikty pomiędzy „stronami” niejednokrotnie prowadzą do sporów, awantur pomiędzy nimi przy każdym osobistym spotkaniu, także gdy jest przy tym obecne dziecko. Sędziowie odnotowali powyższe, stopień natężenia tego zjawiska został oceniony jako znaczący (średnia 5,65 w skali od 0 do 10).

Negatywne cechy charakterologiczne „stron”

W różnych doniesieniach na temat osobowości rodziców pozostających w konflikcie związanym z „walką o dziecko” wymieniane są „typy funkcjonowania psychicznego”, które charakteryzuje między innymi:

- „1) niedojrzałość, pobudliwość, pośrednie rozładowywanie wrogości i agresji (typ pasywno-agresywny) lub bezpośrednie ujawnianie agresji i wrogości, słaba kontrola własnego zachowania (typ agresywny);
- 2) nasilony egocentryzm, brak wglądu, zaprzeczanie wrogim uczuciom i negatywnym przeżyciom, lub nasilona podejrzliwość i skłonność do odregowania frustracji;
- 3) podejrzliwość, zaleganie negatywnych uczuć, unikanie odpowiedzialności oraz skłonność do pniactwa, przemocy, słaba kontrola własnego zachowania, destrukcyjne relacje z płcią przeciwną i łatwe wchodzenie w konflikty z otoczeniem (..)”¹⁴.

¹⁴ Tak wyniki licznych badań w syntetyczny sposób przedstawiła A. Czerederecka, *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*, Warszawa 2010, s. 118.

Tabela 13.
Kontakty z dzieckiem zakłócone przez awantury z osobą sprawującą pieczę

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	2	1,4	1,4	Średnia	5,65	
1	8	5,6	6,9	Mediana	5,00	
2	9	6,3	13,2			
3	13	9,0	22,2	Odchylenie standardowe	2,535	
4	9	6,3	28,5			
5	32	22,2	50,7	Minimum	0	
6	15	10,4	61,1	Maximum	10	
7	14	9,7	70,8	Percentyle	25	4,0
8	21	14,6	85,4		50	5,0
9	14	9,7	95,1		75	8,0
10	7	4,9	100,0			
144 = 100%	144	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 14.
Negatywne cechy charakterologiczne osoby uprawnionej do kontaktów

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	3	2,1	2,1	Średnia	4,67	
1	5	3,4	5,5	Mediana	5,00	
2	21	14,4	19,9			
3	20	13,7	33,6	Odchylenie standardowe	2,236	
4	19	13,0	46,6			
5	39	26,7	73,3	Minimum	0	
6	5	3,4	76,7	Maximum	10	
7	12	8,2	84,9	Percentyle	25	3,0
8	12	8,2	93,2		50	5,0
9	6	4,1	97,3		75	8,0
10	4	2,7	100,0			
146 = 100%	146	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Według oceny sędziów negatywne cechy charakterologiczne „stron” w sprawach o wykonywanie kontaktów sprzyjają eskalacji sporu i utrudniają efektywne wykonywanie kontaktów.

W podobnym natężeniu występują u obu „stron”, co ilustrują dane zamieszczone w tabelach.

Tabela 15.
Negatywne cechy charakterologiczne osoby zobowiązanej do umożliwienia kontaktów

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	4	2,7	2,7	Średnia	4,89	
1	2	1,4	4,1	Mediana	5,00	
2	21	14,4	18,5			
3	17	11,6	30,1	Odchylenie standardowe	2,387	
4	22	15,1	45,2			
5	30	20,5	65,8	Minimum	0	
6	10	6,8	72,6	Maximum	10	
7	15	10,3	82,9	Percentyle	25	3,0
8	14	9,6	92,5		50	5,0
9	6	4,1	96,6		75	7,0
10	5	3,4	100,0			
146= 100%	146	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Postawa konfrontacyjna „stron”

Sędziowie zaobserwowali występującą stosunkowo często postawę konfrontacyjną „stron”¹⁵, oceniając, iż jest to czynnik o znaczącym negatywnym wpływie (średnia 7,8 w skali od 0 do 10) na skuteczność postępowań o wykonywanie kontaktów z dzieckiem.

Tabela 16.
Konfrontacyjna postawa „stron”

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	1	0,7	0,7	Średnia	7,8	
1	1	0,7	1,4	Mediana	8,00	
3	7	4,8	6,2	Odchylenie standardowe	2,118	
4	4	2,8	9,0			
5	26	17,9	26,9	Minimum	0	
6	17	11,7	38,6	Maximum	10	
7	16	11,0	49,7	Percentyle	25	5,0
8	33	22,8	72,4		50	8,0
9	20	13,8	86,2		75	9,0
10	20	13,8	100,0			
145 = 100%	145	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

¹⁵ W literaturze dostrzeżono, że postawy konfrontacyjne ulegają zaostrzeniu, gdy dana osoba przynależy do organizacji powołanej dla wspierania osób o podobnych problemach. Niekiedy bowiem działania takich grup wsparcia nie dostarczają rzeczywistej pomocy w rozwiązaniu problemu natomiast „wzmacniają (...) patrzyenie na świat z perspektywy krzywdy, którą im wyrządzono i utwierdzają w celowości dążenia do odwetu, usztywniają postawy ukierunkowane na konfliktowe rozwiązywanie problemów” (tak A. Czerederecka, *Rozstrzygnięcia o kwestiach związanych ze sprawowaniem władzy rodzicielskiej...*, s. 95–96).

Zachowania osób trzecich, które nie chcą aby osoba uprawniona do kontaktów z dzieckiem realizowała swoje uprawnienie

Zachowania osób trzecich mogą mieć wpływ na efektywność wykonywania orzeczenia/ugody precyzującego kontakty.

Dotyczy to w szczególności domowników osoby zobowiązanej do umożliwienia kontaktów, zwłaszcza gdy „strona” zobowiązana jest zależna od osób sprzeciwiających się kontaktom lub niechącym na „swoim terytorium” jakiegokolwiek obecności podmiotu uprawnionego do kontaktowania się z dzieckiem.

Tabela 17.
Zachowania osób trzecich, które nie chcą aby osoba uprawniona do kontaktów z dzieckiem realizowała swoje uprawnienie

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	11	7,7	7,7	Średnia	3,46	
1	15	10,5	18,2	Mediana	3,00	
2	33	23,1	41,3			
3	19	13,3	54,5	Odchylenie standardowe	2,178	
4	14	9,8	64,3			
5	26	18,2	82,5	Minimum	0	
6	11	7,7	90,2	Maximum	10	
7	10	7,0	97,2	Percentyle	25	2,0
8	2	1,4	98,6		50	3,0
9	1	0,7	99,3		75	5,0
10	1	0,7	100,0			
143 = 100%	143	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Takie sytuacje przykładowo mają miejsce, gdy matka wraz z dziećmi mieszka w domu (mieszkaniu) swoich rodziców, którzy pokrywają część bądź nawet całość kosztów utrzymania matki i dzieci, ale nie chcą, by ojciec tych dzieci spotykał się z nimi w użyczanej części mieszkania (w szczególności gdy w przeszłości dopuszczał się aktów przemocy wobec matki dzieci, a z teściami będącymi właścicielami mieszkania jest skłócony; niekiedy takie stanowisko można uznać za „usprawiedliwione”, gdy spotkaniu z dziećmi towarzyszą kłótnie z ich matką, akty agresji słownej itp.).

Sędziowie przyznali występowanie takiego czynnika jako obniżającego skuteczność postępowania wykonawczego w sprawie o kontakty, ale ocenili, że jest to czynnik o stosunkowo niewielkiej częstotliwości (średnia 3,46 w skali od 0 do 10).

Zachowania osób trzecich, skłaniających uprawnionego do bezkompromisowej „walki” o kontakty

Wpływ osób trzecich może dotyczyć także podmiotu uprawnionego do kontaktów, którego aktywność w ich realizacji jest inspirowana przez osoby trzecie zachęcające

do usztywniania postawy i bezwzględnego domagania się precyzyjnego wykonywania obowiązków przez osobę sprawującą bezpośrednią pieczę nad dziećmi. Takie sytuacje odnotowali ankietowani sędziowie nieco częściej niż przypadki negatywnego wpływu osób trzecich na osoby zobowiązane do umożliwienia kontaktów.

Tabela 18.
Zachowania osób trzecich, skłaniających uprawnionego do bezkompromisowej „walki” o kontakty

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	5	3,4	3,4	Średnia	3,95	
1	10	6,8	10,3	Mediana	4,00	
2	22	15,1	25,3			
3	29	19,9	45,2	Odchylenie standardowe	2,039	
4	20	13,7	58,9			
5	33	22,6	81,5	Minimum	0	
6	9	6,2	87,7	Maximum	10	
7	10	6,8	94,5	Percentyle	25	2,0
8	6	4,1	98,6		50	4,0
9	1	0,7	99,3		75	5,0
10	1	0,7	100,0			
146= 100%	146	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Uzależnianie kontaktów od wykonywania obowiązku alimentacyjnego na rzecz dziecka ciężącego na osobie uprawnionej do kontaktów

Najczęściej do kontaktów jest uprawniona osoba, na której ciąży wobec dziecka obowiązek alimentacyjny (w większości przypadków ojciec dziecka).

Tabela 19.
Uzależnianie kontaktów od wykonywania obowiązku alimentacyjnego

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	6	4,1	4,1	Średnia	4,17	
1	12	8,3	12,4	Mediana	4,00	
2	23	15,9	28,3			
3	21	14,5	42,8	Odchylenie standardowe	2,345	
4	12	8,3	51,0			
5	38	26,2	77,2	Minimum	0	
6	10	6,9	84,1	Maximum	10	
7	9	6,2	90,3	Percentyle	25	2,0
8	7	4,8	95,2		50	4,0
9	4	2,8	97,9		75	5,0
10	3	2,1	100,0			
145 = 100%	145	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Gdy zobowiązany do współuczestniczenia w pokrywaniu kosztów utrzymania dziecka uporczywie nie wykonuje obowiązku alimentacyjnego, a domaga się kontaktów z dziećmi, osoba zobowiązana do umożliwienia kontaktu może niekiedy uzależniać spotkanie z dzieckiem od uprzedniego zrealizowania świadczeń alimentacyjnych przez osobę uprawnioną do kontaktów. Takie sytuacje sędziowie odnotowywali dosyć często (średnia 4,17 w 10-punktowej skali).

Traktowanie postępowania o wykonywanie kontaktów, jako „oręża” w innych sprawach

Sprawy o wykonywanie kontaktów z dziećmi toczą się najczęściej pomiędzy rodzicami dziecka lub innymi osobami bliskimi. Badanie takich spraw przeprowadzone w 2015 r. w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości¹⁶ wykazało, że kontakty, których wykonania dochodzono, były ustalone głównie w postępowaniach rozwodowych (39,3%).

Tabela 20.
Traktowanie postępowania o wykonywanie kontaktów, jako „oręża” w innych sprawach

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	3	2,1	2,1	Średnia	4,68	
1	6	4,2	6,3	Mediana	5,00	
2	24	16,7	22,9			
3	17	11,8	34,7	Odchylenie standardowe	2,361	
4	13	9	43,8			
5	34	23,6	67,4	Minimum	0	
6	16	11,1	78,5	Maximum	10	
7	9	6,3	84,7	Percentyle	25	3,0
8	15	10,4	95,1		50	5,0
9	2	1,4	96,5		75	6,0
10	5	3,5	100,0			
144 = 100%	144	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

W tych sprawach większość ustaleń dotyczących kontaktów (67,3%) nastąpiła w prawomocnych wyrokach rozwodowych, a 32,7% w trybie zabezpieczenia w procesie rozwodowym. Zapewne w licznych przypadkach przed zakończeniem sprawy rozwodowej każdej ze stron może zależeć na określonych rozstrzygnięciach, począwszy od zgody na orzeczenie rozwodu, gdy małżonek pozwany jej odmawia, poprzez oczekiwanie odstąpienia od ustalenia winy rozkładu pożycia małżeńskiego bądź pragnienie, aby jeden z małżonków przyznał swoją winę (w tym

¹⁶ Próba badawcza wynosiła 295 spraw. Kontakty, których wykonywania dochodzono, były ustalone w prawomocnych orzeczeniach w 128 przypadkach, w 68 orzeczeniach o zabezpieczeniu kontaktów na czas toczącego się postępowania, w 72 ugodach sądowych oraz w 4 ugodach zawartych przed mediatorem, zatwierdzonych przez sąd. W 22 sprawach (7,5%) precyzyjne ustalenie nie było możliwe z różnych przyczyn.

wyłączną) do określonych rozstrzygnięć w przedmiocie władzy rodzicielskiej, korzystania z mieszkania wspólnie zajmowanego bądź podziału majątku. Gdy dla małżonka-rodzica kontakty ze wspólnymi dziećmi nie są bardzo ważne, może niezwykle restrykcyjnym podejściem do ich egzekwowania dążyć do wymuszenia od zobowiązanego do umożliwienia kontaktów ustępstw w innych kwestiach. Podobne zachowania bądź intencje przyświecające wyjątkowej aktywności w sprawie o wykonywanie kontaktów mogą być przez niektóre osoby traktowane jako sposób do osiągnięcia zupełnie innego celu niż styczność z dzieckiem, co do której taka osoba będzie skłonna do daleko idących ustępstw w zamian za ustępstwa drugiej strony w innych sprawach. W tym kontekście celowe jest odesłanie do badań nad taktyką stron w procesach rozwodowych odnośnie do rozstrzygnięć dotyczących dzieci i traktowania ustępstw w tej kwestii jako ważnej „karty przetargowej”¹⁷.

Takie „rozgrywki” niekiedy bywają „tłem” dla postępowań o wykonanie kontaktów z dziećmi i mogą negatywnie wpływać na skuteczność postępowań. Sędziowie odnotowali ich występowanie stosunkowo często, bo blisko w połowie znanych sobie spraw.

Nieadekwatność wiążącego ustalenia kontaktów do aktualnego stanu faktycznego sprawy

Obiektywną przyczyną niewykonywania bądź nienależytego wykonywania orzeczenia (ugody) o kontaktach może być istotna zmiana okoliczności faktycznych, zależnych bądź niezależnych od „stron”.

Przykładowo dotyczy to zmiany miejsca zamieszkania osoby uprawnionej bądź dziecka, zmiany miejsca pracy osoby uprawnionej do kontaktów (w tym podjęcie zatrudnienia za granicą dorywczego lub stałego) albo zmiany trybu pracy (przykładowo z jednozmianowego na wielozmianowy), zmiany sytuacji życiowej którejkolwiek ze „stron” (poważniejsza, długotrwała choroba, zawarcie małżeństwa, urodzenie dziecka, obowiązki opiekuńcze wobec osoby bliskiej, podjęcie pracy przez osobę dotychczas niepracującą i inne), zmiany sytuacji dziecka (rozpoczęcie nauki szkolnej, zmiana placówki edukacyjnej, podjęcie zajęć dodatkowych, w tym związanych z praktykami religijnymi szczególnie intensywnymi w Polsce w okresie

¹⁷ W syntetycznej formie wyniki badań obcych przedstawiła H. Przybyła-Basista (*Mediacje rodzinne w konfliktach rozwodowych. Gotowość i opór małżonków a efektywność procesu mediacji*, Katowice 2006, s. 100–102). Ciekawe są w szczególności zaprezentowane tam obserwacje R. E. Emery’ego, mającego duże doświadczenie w mediacjach dotyczących spraw dzieci. Wynikało z nich, że mężczyźni, którzy nie chcą zakończenia małżeństwa, są skłonni do przenoszenia ciężaru „rozgrywek rozwodowych na spory o dzieci, odmawiając osiągnięcia porozumienia w sprawach o opiekę. (...) Mężczyzna może spodziewać się, że żona, która dużo zainwestowała w pełnienie roli matki, nie będzie chciała w tym zakresie ustąpić. Spór o opiekę jest niezwykle ważny strategicznie, gdyż jest to jednocześnie spór na temat przyszłości relacji pomiędzy partnerami” (s. 100). Kobiety, które nie chcą zakończenia małżeństwa, „będą skłonne odmawiać porozumień w sprawach majątkowych i finansowych. Żona może spodziewać się, że dążący do rozwodu mąż będzie bardziej skłonny do ustępstw w sprawach o opiekę nad dziećmi, aniżeli w sprawach finansowych” (s. 100). Powołany autor ustalił, że „troska” o potrzeby dzieci najczęściej „maskuje”: „(1) próbę przeciwstawienia się zakończeniu małżeństwa, (2) poszukiwanie oznak utrzymującego się «życia» w małżeństwie, (3) dążenie do uzyskania przewagi w negocjacjach, (4) chęć ukarania drugiego rodzica poczuciem winy, odrzucenia i izolacji. (...) jeśli jeden z małżonków nie chce się rozwieść, może stosować opór wykazywać nieprzejednane stanowisko (świadomie lub nieświadomie) w odniesieniu do spraw, w których czuje, że posiada siłę, którą strona przeciwna musi uwzględnić (...) małżonek zmierzający do rozwodu może z czegoś zrezygnować, chcąc przyspieszyć rozwód i osiągnąć swój cel. Ten rodzaj «zabiegów taktycznych» jest szczególnie wykorzystywany przez małżeństwa, w których występuje tradycyjny podział ról” (s. 101).

przygotowań do pierwszej komunii św.). Wydaje się, że podobnie należy traktować wolę samego dziecka, w szczególności kilkunastoletniego, które jest zainteresowane zmianą terminów bądź formy spotkań, zwłaszcza gdy od daty ich ustalenia upłynął dłuższy okres.

Tabela 21.
Nieadekwatność orzeczenia/ugody o kontaktach do zmienionej sytuacji

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	7	4,9	4,9	Średnia	3,45	
1	19	13,3	18,2	Mediana	3,00	
2	29	20,3	38,5			
3	23	16,1	54,5	Odchylenie standardowe	2,105	
4	19	13,3	67,8			
5	26	18,2	86,0	Minimum	0	
6	8	5,6	91,6	Maximum	10	
7	7	4,9	96,5	Percentyle	25	2,0
8	2	1,4	97,9		50	3,0
9	1	0,7	98,6		75	5,0
10	2	1,4	100,0			
143 = 100%	143	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Sędziowie odnotowali wpływ nieadekwatności ustalonych kontaktów do zmienionej sytuacji jako czynnik mający wpływ na ich wadliwą realizację, ale temu czynnikowi przypisali umiarkowane znaczenie w praktyce (średnio 3,45 punktu na 10 możliwych).

Inne okoliczności

Co trzeci z ankietowanych dał wyraz przeświadczeniu, iż wymienione okoliczności nie są jedynymi czynnikami niezadowalającej skuteczności postępowań wykonawczych w sprawach dotyczących kontaktów, a niektórzy respondenci z tej grupy skorzystali z możliwości przedstawienia swych obserwacji, wskazując na okoliczności wpływające na postawę głównie osoby zobowiązanej do umożliwienia kontaktu z dzieckiem osoby uprawnionej.

Wskazano na argumentację osób zobowiązanych do umożliwienia kontaktu związaną z ich troską o dziecko, będącą wyrazem przeświadczenia, że kontakt z osobą uprawnioną i towarzyszące mu okoliczności są dla dziecka szkodliwe, o czym świadczy zarówno jego niechęć do kolejnego spotkania, jak i możliwe do stwierdzenia objawy somatyczne przeżytego stresu, takie jak przykładowo moczenie nocne bądź niemożliwość załatwienia potrzeb fizjologicznych i inne objawy niedyspozycji przewodu pokarmowego, a także stan napięcia i zdenerwowania poprzedzający termin spotkania z osobą uprawnioną oraz występujący przez pewien czas po spotkaniu.

Tabela 22.
Inne okoliczności

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	28	63,6	63,6	Średnia	1,16	
1	5	11,4	75,0	Mediana	0,00	
2	6	13,6	88,6			
4	1	2,3	90,9	Odchylenia standardowe	2,302	
5	1	2,3	93,2	Minimum	0	
6	1	2,3	95,5	Maximum	10	
9	1	2,3	97,7	Percentyle	25	00
10	1	2,3	100,0		50	00
44 = 100%	44	100,0			75	1,75

Źródło: opracowanie własne.

Argument o konieczności ochrony dobra dziecka bywa też, wg obserwacji sędziów, wywodzony z przeświadczenia osoby sprawującej bezpośrednią pieczę nad dzieckiem („pierwszoplanowego” opiekuna), że podczas spotkania osoby uprawnionej z dzieckiem „na jej terytorium” (poza „nadzorem” „pierwszoplanowego” opiekuna) nie będą zachowane w wystarczającym stopniu konieczne standardy bezpieczeństwa, edukacji, rozrywki, zabawy, organizacji atrakcyjnego dla dziecka spędzenia czasu (z uwagi na jego wiek, w szczególności przedszkolny, możliwości intelektualne, sprawność fizyczną itp.). Można to wyrazić inaczej jako obawę, że dziecko pod pieczę innej osoby niż „pierwszoplanowy” opiekun może doznać uszczerbku na zdrowiu albo zaniedbania wychowawczo-edukacyjnego, a – co najmniej – że podczas spotkania dziecko będzie się nudziło.

Jeden z respondentów wskazał, iż odmowa umożliwienia kontaktu z dzieckiem osoby uprawnionej uzasadniana przez osobę sprawującą bezpośrednią, stałą pieczę nad dzieckiem („pierwszoplanowego” opiekuna) z powoływaniem się na stanowisko dziecka, które odmawia kontaktu (ewentualnie boi się kontaktu) częstokroć jest bezpodstawna i wynika z tego, że rodzic zobowiązany „przerzuca swoje lęki, obawy i niechęć do drugiego rodzica na dziecko”, bowiem w takiej sytuacji charakteryzuje go „brak zdolności do krytycznego wglądu w swoje emocje i reakcje”. Przyczyną tego zjawiska są zaś „braki edukacyjne rodziców”.

Sędziowie zaobserwowali również niechęć osób zobowiązanych do umożliwienia kontaktów w sytuacji, gdy przewidują one, iż *de facto* to nie osoba uprawniona do styczności będzie spędzała z dzieckiem czas, ale ktoś inny, kogo nie dotyczy orzeczenie sądu bądź ugoda precyzująca zasady i terminy kontaktów z dzieckiem (przykładowo aktualny partner/partnerka rodzica uprawnionego do kontaktów, co najczęściej jest szczególnie niepożądane przez „pierwszoplanowego” opiekuna, rodzice osoby uprawnionej, jej rodzeństwo, a nawet osoby trzecie niepozostające z dzieckiem w związku rodzinnym). Niekiedy takie obawy bywają udokumentowane, bowiem osoby uprawnionej fizycznie nie ma w miejscu, w którym powinna spotkać się z dzieckiem, przykładowo dlatego, że pracuje za granicą.

Wskazano także, że na wykonywanie obowiązków przez każdą ze stron może negatywnie wpływać obawa spotkania – przy okazji kontaktu z dzieckiem – z aktualnym partnerem/partnerką rodzica dziecka. Obawa może dotyczyć zarówno negatywnych subiektywnych przeżyć psychicznych osoby ją żywiącej, jak i może wynikać z doświadczenia nieprzyjaznych aktów ze strony owego partnera (agresja słowna, a nawet fizyczna).

Jedna z ankietowanych osób zwróciła także uwagę na taką okoliczność obiektywną, jak brak środków finansowych na pokrycie kosztów dojazdu do miejsca, w którym ma – zgodnie z orzeczeniem (ugodą) – odbyć się spotkanie z dzieckiem. Taka przeszkoda może dotyczyć każdej ze „stron”, w zależności od stanu faktycznego sprawy i sposobu określenia miejsca spotkania oraz obowiązków w zakresie dowiezienia dziecka na spotkanie bądź stawienie się tam osoby uprawnionej.

Podsumowanie

Tabela 23.
Obiektywne czynniki niepowodzenia postępowania o wykonanie kontaktów wg częstotliwości występowania mierzonej „średnią wyboru” (wg skali od 0 do 10, gdzie 0 = nigdy, 10 = zawsze)

	Obiektywne czynniki niepowodzenia postępowania wg doniosłości	średnia	mediana
1.	Wysoki i bardzo wysoki poziom konfliktu między „stronami”	8,53	9,0
2.	Postawa konfrontacyjna, niezdolność do kompromisu	7,80	8,0
3.	Obawa „nastawiania” dziecka przeciwko drugiej „stronie”	7,01	8,0
4.	Kontakty z dzieckiem zakłócone przez awantury między stronami	5,65	5,0
5.	Obawa, że „druga strona” chce związać dziecko ze swoim aktualnym partn.	4,99	5,0
6.	Negatywne cechy charakterologiczne osoby zobowiązanej	4,89	5,0
7.	Wszczęcie sprawy jako „orzęd” w innym sporze (punkt „przetargowy”)	4,68	5,0
8.	Negatywne cechy charakterologiczne osoby uprawnionej do kontaktu	4,67	5,0
9.	1. Obawa (w tym bezpodstawna), że druga strona może skrzywdzić dziecko	4,17	4,0
	2. Kontakty uzależniane od wykonania obow. aliment. przez uprawnionego	4,17	4,0
10.	Wpływ osób trzecich dopingujących uprawn. do bezwzgl. walki o kontakty	3,95	4,0
11.	Groźby typu „nie zobaczysz więcej dziecka”	3,83	3,5
12.	Obawa, że druga „strona” uprowadzi dziecko za granicę	3,61	3,0
13.	Osoby trzecie nie chcą realizacji kontaktów przeszkadzają w nich)	3,46	3,0
14.	Nieadekwatność ustaleń o kontaktach – zmienił się stan faktyczny	3,45	3,0
15.	Osoba uprawniona wcześniej „porwała” dziecko – obawa, że to się powtórzy	2,46	2,0

Źródło: opracowanie własne.

Częstotliwość występowania obiektywnych czynników obniżających skuteczność postępowania o wykonanie kontaktów jest w ocenie sędziów zróżnicowana.

Jak wynika z zestawienia przedstawionego w tabeli, najistotniejszym czynnikiem obiektywnym obniżającym efektywność postępowania o wykonywanie kontaktów jest wysoki bądź bardzo wysoki poziom konfliktu pomiędzy „stronami” takiego postępowania. Sędziowie zaobserwowali, że w sprawach, w których trudno osiągnąć sukces, zjawisko to występuje prawie zawsze (średnia wskazań intensywności jego występowania to 9 punktów na 10 możliwych). Kolejne cztery najwyżej „punktowane” czynniki

niepowodzenia spraw o wykonywanie kontaktów są ściśle związane ze stanem konfliktu – są jego wyrazem, potwierdzają istnienie wzajemnej wrogości (jest to postawa konfrontacyjna – niezdolność do osiągnięcia kompromisu, którą potwierdza podejmowanie sporu dotyczącego głównie relacji między zwaśnionymi „stronami”, w formie kłótni, awantury, nawet gdy owe „strony” spotykają się tylko w celu wydania/odebrania dziecka, aby osoba uprawniona do kontaktu z dzieckiem mogła zrealizować spotkanie).

Wyrazem wysokiego poziomu konfliktu jest także brak zaufania do drugiej „strony”, wyrażający się w obawie, że będzie ona nastawiała negatywnie dziecko przeciwko żywiącemu takie obawy (najczęściej rodzicowi dziecka), przenosząc na dziecko własne emocje (nienawiść, lekceważenie, pogardę, brak szacunku dla drugiej „strony”), a także, gdy konflikt dotyczy rodziców dziecka, że będzie chciała włączyć dziecko do swojej „zrekonstruowanej” rodziny, związać z osobą będącą aktualnym współmałżonkiem/partnerem życiowym, eliminując w ten sposób drugą „stronę” z życia dziecka (choćby powyższe domniemania, przewidywania i oceny były w pełni bezpodstawne).

Częstotliwość występowania wymienionych okoliczności w nieefektywnych postępowaniach o wykonanie kontaktów sędziowie uplasowali bardzo wysoko. Średnia „punkcja” od 7,8 do 4,99 w skali od 0 do 10 wskazuje, że takie czynniki występują w przynajmniej co drugiej, a nawet częściej niż w co drugiej sprawie, gdy postępowanie o wykonanie kontaktów nie kończy się zadowalającym efektem.

Okoliczności niesprzyjające skuteczności postępowań o wykonywanie kontaktów związane z obowiązującym stanem prawnym

Rozwiązania prawne przyjęte w art. 598¹⁵–598²¹ k.p.c. budziły liczne kontrowersje jeszcze przed ich uchwaleniem¹⁸. Kwestionowano zastąpienie modelu egzekucyjnego w przypadku niewykonywania orzeczenia (ugody) normującego kontakty, który (mimo pewnych kontrowersji) był realizowany w praktyce¹⁹, a więc zagrożenia grzywną, nałożenia grzywny na rzecz Skarbu Państwa (teoretycznie z możliwością jej zamiany na areszt) na zbudowaną według podobnych założeń konstrukcję, ale przewidującą „sumę przymusową” na rzecz osoby, której uprawnienia naruszono.

Wątpliwości budził brak ustawowych granic wysokości kwoty możliwej do zasądzenia, a także obawa pogłębienia antagonizmów pomiędzy osobą uprawnioną do kontaktów z dzieckiem i osobą zobowiązaną do ich umożliwienia, które w absolutnej większości przypadków są rodzicami dziecka, a więc najbliższymi mu osobami,

¹⁸ Ustawa nie była uchwalona jednogłośnie. Przeciwko uchwaleniu projektu ustawy głosowało 138 posłów, za – 285, 2 wstrzymało się od głosu. Powyższe, poza przyczynami politycznymi, wynikało także z istotnych kontrowersji merytorycznych.

¹⁹ Sąd Najwyższy w uchwale z 28.08.2008 r. (III CZP 75/08), OSNC 2009/1, poz. 12, wypowiedział pogląd, iż „postanowienie regulujące kontakty rodziców z dzieckiem, nakazujące wydawanie dziecka przez rodzica, któremu powierzono wykonywanie władzy rodzicielskiej, oraz zobowiązujące drugiego rodzica do odprowdzania dziecka, podlega wykonaniu w postępowaniu unormowanym w art. 598¹ nast. k.p.c.” Skutki stosowania uchwały zostały omówione między innymi w krytycznych głosach do niej (Por. R. Zegadło, *Glosa do uchwały SN z 28.08.2008 r. (III CZP 75/08)*, „Rodzina i Prawo” 2009/11; A. Kallaus, *Glosa do uchwały SN z 28.08.2008 r. (III CZP 75/08)*, „Rodzina i Prawo” 2009/12) i również krytycznych opracowaniach (przykładowo M.B. Dunajska, *Rozważania o wykonywaniu postanowienia o ustaleniu kontaktów z dzieckiem w świetle uchwały Sądu Najwyższego z 28.09.2008 r. (III CZP 75/08)*, „Rodzina i Prawo” 2011/19). Stanowisko wyrażone w powołanej uchwale SN nie było także powszechnie podzielane w orzecznictwie sądów powszechnych, co potwierdziło badanie orzecznictwa przeprowadzone w IWS, bowiem w trybie postępowania egzekucyjnego rozpoznanych zostało (po publikacji uchwały) 81% zbadanych spraw (E. Hoplewińska-Łapińska, *Realizacja prawa do kontaktów z dziećmi...*, s. 20).

zobowiązanymi w sytuacjach typowych do zgodnego współdziałania w realizowaniu władzy rodzicielskiej nad dzieckiem (nawet w sytuacji jej ograniczenia rodzicowi uprawnionemu do kontaktów, który nie sprawuje bezpośredniej pieczy nad dzieckiem).

Podnoszono obawę zmniejszenia skuteczności dolegliwości finansowej, gdy uprawnioną do uzyskania zasądzonej kwoty jest osoba fizyczna, a nie Skarb Państwa, dysponujący odpowiednimi instrumentami prawnymi skutecznego wyegzekwowania grzywny.

Podczas prac parlamentarnych krytykowano brak uzależnienia zasądzenia odpowiedniej kwoty od winy osoby zobowiązanej do jej zapłaty, a także brak jednoznacznych powiązań wysokości „sumy przymusowej” przykładowo z wysokością minimalnego wynagrodzenia za pracę.

Obawiano się nadużywania „sumy przymusowej”, jako środka „w rozgrywkach” pomiędzy „stronami” postępowania o wykonywanie kontaktów. Zgłoszono nawet postulat wprowadzenia sankcji za rażąco nieuzasadnione złożenie wniosku²⁰.

W celu ustalenia, czy zasygnalizowane obawy potwierdziły się w praktyce, zasięgnięto opinii sędziów w ankiecie, której ustalenia są przedmiotem niniejszych uwag.

Tabela 24. Czynniki niepowodzenia postępowań o wykonanie kontaktów związane ze stanem prawnym	
Czynniki niepowodzenia związane ze stanem prawnym	Liczba wskazań
Osoba, co do której zastosowano sankcję majątkową ma dochody w szarej strefie lub jest na tyle zamożna, że mimo zapłaty nie zmienia postępowania	144
Osoba, co do której należałoby zastosować sankcję majątkową, jest uboga i w przypadku nakazania zapłaty egzekucja będzie nieskuteczna	146
Sankcja majątkowa przyniesie znaczniejszy uszczerbek dziecku	142
Sankcja majątkowa zaostrzy konflikt i pogorszy wykonywanie kontaktów	142
Wcześniejsza nieskuteczność postępowania wykonawczego, dająca poczucie bezkarności, mimo naruszania ustaleń	144

Źródło: opracowanie własne.

Ocena skuteczności sankcji majątkowej

Sędziowie potwierdzili, iż rzeczywistym problemem wpływającym na skuteczność sankcji majątkowej, są przypadki ograniczonego jej oddziaływania związanego ze statusem materialnym „stron” oraz ukrywaniem dochodów.

Średnie oceny dowodzą, iż zbliżony jest negatywny wpływ na skuteczność postępowania o wykonanie kontaktów zarówno ubóstwa, jak i bardzo wysokiego statusu majątkowego osoby, która miałaby zostać objęta sankcją majątkową. Podobnie jest, gdy ma miejsce ukrywanie dochodów, uzyskiwanie ich bez opodatkowania w tzw. szarej strefie, powodujące nieadekwatność ustalonej sumy do sytuacji materialnej podmiotu „ukaranego”. Sędziowie ustalili go na nieco ponad 4 punkty w 10 punktowej skali częstotliwości występowania zjawisk mających wpływ na niezadawalającą skuteczność rozwiązania ustawowego, nieco wyżej „wartościując” przypadki niskiego statusu materialnego „strony”, wobec której miałaby być zastosowana „suma przymusowa”.

²⁰ Tak Posłanka Barbara Bartuś, *Sprawozdanie Stenograficzne z 68. posiedzenia Sejmu RP VI kadencji*, s. 221. Bardziej szczegółowo na temat dyskusji wokół projektu zob. E. Holewińska-Lapińska, *Realizacja prawa do kontaktów z dziećmi...*, s. 9–10 i powołane tam opinie i stanowiska.

Tabela 25.
Osoba, co do której zastosowano sankcję majątkową, ma dochody w szarej strefie lub jest na tyle zamożna, że mimo zapłaty nie zmienia postępowania

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	17	11,8	11,8	Średnia	4,06	
1	16	11,1	22,9	Mediana	4,00	
2	19	13,2	36,1			
3	17	11,8	47,9	Odchylenie standardowe	2,895	
4	11	7,6	55,6			
5	22	15,3	70,8	Minimum	0	
6	8	5,6	76,4	Maximum	10	
7	12	8,3	84,7	Percentyle	25	2,0
8	11	7,6	92,4		50	4,0
9	4	2,8	95,1		75	6,0
10	7	4,9	100,0			
144 = 100%	144	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 26.
Osoba, co do której należałoby zastosować sankcję majątkową, jest uboga i w przypadku nakazania zapłaty egzekucja będzie nieskuteczna

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	12	8,2	8,2	Średnia	4,34	
1	12	8,2	16,4	Mediana	4,00	
2	26	17,8	34,2			
3	14	9,6	43,8	Odchylenie standardowe	2,849	
4	13	8,9	52,7			
5	24	16,4	69,2	Minimum	0	
6	6	4,1	73,3	Maximum	10	
7	9	6,2	79,5	Percentyle	25	2,0
8	20	13,7	93,2		50	4,0
9	3	2,1	95,2		75	7,0
10	7	4,8	100,0			
146 = 100%	146	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Obawa niekorzystnych skutków zastosowania sankcji majątkowej z punktu widzenia dobra dziecka

Wykonana w Departamencie Badań Społecznych i Warunków Życia GUS analiza wykazała, że zdecydowanie najczęściej nie były zaspokojone potrzeby gospodarstw domowych samotnych rodziców z dziećmi na utrzymaniu. Zagrożenie ubóstwem

w szerszym zakresie dotyczyło rodzin na wsi (23,5%) niż w miastach (11,0%). Do relatywnie najuboższych gospodarstw rodzinnych w Polsce w 2011 r., gdy dokonano spisu powszechnego, należały rodziny wielodzietne (z co najmniej trojgiem dzieci na utrzymaniu) oraz gospodarstwa samotnych rodziców z dziećmi. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem tych gospodarstw domowych przekracza 40% na wsi i 25% w miastach²¹.

Orzeczenie o kontaktach dotyczy bardzo często sytuacji opisanej w ustaleniach GUS jako gospodarstwo samotnego rodzica z dzieckiem (taki status ma w szczególności rozwiedziona matka z dzieckiem/dziećmi bądź matka po rozstaniu z ojcem swoich dzieci, z którym wcześniej pozostawała jedynie w konkubinacie, o ile ich rodziny nie zostały „zrekonstruowane” przez nawiązanie kolejnego związku i współprzyczynianie się aktualnego partnera/partnerki do utrzymywania wszystkich członków wspólnego gospodarstwa domowego).

Niski status majątkowy osoby zobowiązanej do umożliwienia kontaktów z dzieckiem naruszającej obowiązki w przypadku zobowiązania jej do zapłaty „sumy przymusowej” może mieć istotny wpływ na sytuację dziecka, o ile dojdzie do jej wyegzekwowania.

Uwzględnienie sytuacji majątkowej przy ustalaniu sumy pieniężnej, której zapłata może być nakazana, w przypadku biedy osoby, wobec której ta sankcja znajduje zastosowanie, wywołuje liczne dylematy. Wskazanie sumy bardzo niskiej rodzi obawę, że zagrożenie jej nakazaniem (nakazanie) nie będzie miało wpływu na zachowanie osoby zobowiązanej. Ustalenie sumy wyższej może podawać w wątpliwość skuteczność jej wyegzekwowania. Wyważenie, jaka suma byłaby w danym stanie faktycznym odpowiednia, jest trudnym zadaniem, szczególnie gdy uwzględni się sytuację dziecka.

Tabela 27.
Sankcja majątkowa przyniesie znaczniejszy uszczerbek dziecku

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	22	15,5	15,5	Średnia	3,35	
1	19	13,4	28,9	Mediana	3,00	
2	25	17,6	46,5			
3	21	14,8	61,3	Odchylenie standardowe	2,729	
4	7	4,9	66,2			
5	20	14,1	80,3	Minimum	0	
6	8	5,6	85,9	Maximum	10	
7	5	3,5	89,4	Percentyle	25	1,0
8	8	5,6	95,1		50	3,0
9	1	0,7	95,8		75	5,0
10	6	4,2	100,0			
142= 100%	142	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

²¹ GUS, *Warunki życia rodzin w Polsce*, Warszawa 2014, s. 86 (publikacja została oparta na wtórnym wykozystaniu wyników badań ankietowych przeprowadzonych w gospodarstwach domowych).

Obserwacji, iż sankcja majątkowa przyniesie znaczniejszy uszczerbek dziecku, nie odnotowało 15,5% ankietowanych sędziów. Pozostali dostrzegli takie niebezpieczeństwo, ale jego wpływ na zagrożenie skuteczności postępowań o wykonywanie kontaktów z dziećmi ocenili niezbyt wysoko (średnia ocena 3,35 w 10-punktowej skali).

Obawa pogłębienia konfliktu w następstwie zastosowania sankcji majątkowej

Obawa, iż zastosowanie sankcji majątkowej „wzbogacającej” jedną ze „stron” postępowania o wykonywanie kontaktów może pogłębić konflikt pomiędzy osobą uprawnioną do styczności z dzieckiem a osobą zobowiązaną do ich umożliwienia, towarzyszyła pracom nad obecnie obowiązującym rozwiązaniem ustawowym. Zapewne nie jest ona bezpodstawna, a jej racjonalność odnotowali ankietowani sędziowie, którzy w swej praktyce zaobserwowali zróżnicowane znaczenie opisywanego czynnika, co zapewne było związane z konkretnymi stanami faktycznymi rozpoznawanych spraw oraz sytuacją na rynku pracy na danym terenie (zwłaszcza dla osób bez zawodu bądź o niewysokich kwalifikacjach).

Tabela 28.
Sankcja majątkowa zaostreży konflikt i pogorszy wykonywanie kontaktów

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	18	12,7	12,7	Średnia	3,99	
1	15	10,6	23,2	Mediana	3,00	
2	22	15,5	38,7			
3	17	12,0	50,7	Odchylenie standardowe	2,977	
4	13	9,2	59,9			
5	16	11,3	71,1	Minimum	0	
6	8	5,6	76,8	Maximum	10	
7	10	7,0	83,8	Percentyle	25	2,0
8	10	7,0	90,8		50	3,0
9	4	2,8	93,7		75	6,0
10	9	6,3	100,0			
142 = 100%	142	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Blisko 40% ankietowanych oceniło, iż obawa pogłębienia konfliktu nie występuje (18 sędziów – 12,7% respondentów, którzy zajęli stanowisko w tej kwestii) bądź jest niewysoka (1–2 punkty w 10-punktowej skali). Natomiast 9 ankietowanych (6,3%) w każdej znanej sprawie tę obawę odnotowało, a 16 (11,3%) w co drugiej. Średnia ocen tej kwestii w przyjętej skali „wartościowania” to blisko 4 punkty na 10 możliwych.

Obawa nadużywania uprawnień do żądania „sumy przymusowej”

Przy wskazywaniu domniemyanych przyczyn oceny, że wyniki postępowań w sprawach o wykonywanie kontaktów nie są zadowalające, wśród różnych (pozostających

do wielokrotnego wyboru) przyczyn tego stanu wskazano, iż być może jest tak dlatego, że wszczęcie postępowania o wykonanie kontaktów jest w części przypadków formą „szantażu”, służącą zmuszeniu drugiej „strony” do ustępstw w kwestiach niezwiązanych bezpośrednio z kontaktami (np. odnośnie do wyrażenia zgody na rozwód, odstąpienia od żądania ustalenia winy rozkładu pożycia, wysokości alimentów, podziału majątku).

Bardzo znaczna większość respondentów – 123 osoby (73,7% wszystkich ankietowanych) nie wybrała tej odpowiedzi. Pośrednio wykluczyli więc, na podstawie własnego doświadczenia orzeczniczego, że takie sytuacje mogły mieć miejsce, bądź aby mogły mieć istotniejszy wpływ na niewystarczającą efektywność postępowań o wykonywanie kontaktów.

Pozostali sędziowie (44 osoby – 26,3% badanych) byli odmiennego zdania. Potwierdzili więc występowanie w praktyce opisanych przypadków, a zarazem brak pozytywnej prognozy co do wykonywania orzeczenia (ugody) w przedmiocie styczności, w sytuacji gdy jedna ze „stron” traktuje możliwość odstąpienia od wykonywania kontaktów z dzieckiem (lub istotnych modyfikacji w tej kwestii) jako „kartę przetargową”.

Rozkład głosów sugeruje, że zasygnalizowane zjawisko nie ma wielkiej skali. Konieczne jednak wydaje się wypowiedzenie banalnego przypuszczenia, iż działaniom osób skłonnych postąpić w opisany sposób towarzyszy ponadprzeciętna staranność, aby ich intencje pozostały tajemnicą dla sądu. Ujawnienie ich – zapewne w formie „oskarżenia” wyłącznie drugiej „strony” – wydaje się prawdopodobne tylko w przypadku, gdy założony cel nie został osiągnięty bądź gdy „strona” narusza ustalone postanowienia takiego bezprawnego i godnego potępienia „układu”.

W pytaniu ankiety była też zawarta sugestia, że (być może) w części przypadków rzeczywistym (wręcz nadrzędnym) celem składania wniosków o wykonywanie kontaktów z dzieckiem (w tym niekiedy całkowicie bezpodstawnych) jest „nękanie” drugiej „strony” w celu zmuszenia jej do zmiany własnych planów (choćby w konsekwencji konieczności stawienia się w sądzie i wykazywania bezpodstawności wniosku), etapem eskalowania konfliktu, który wnioskodawcę ma finalnie – w jego mniemaniu – doprowadzić do pozycji strony, która „pokonała przeciwnika”. Kontakt z dzieckiem mniej jest istotny od prowadzenia „walki”, a emocjonalne koszty tego działania, które ponosi dziecko – niedostrzegane, ignorowane bądź usprawiedliwiane ochroną nie własnego „interesu” bądź prawa, ale prawa dziecka. Przypuszczenie, że takie sytuacje się zdarzają potwierdziło 61 (36,5%) ankietowanych. Przeciwnego zdania była większość sędziów (106 osób – 63,5%).

Natomiast sędziowie zdecydowanie (163 – 97,6% ankietowanych) odrzucili domysł, aby motywem wniosku o zasądzenie odpowiedniej sumy pieniężnej było działanie w złej wierze w celu „wzbogacenia się” kosztem drugiej „strony”. Sytuacji takiej nie wykluczyły jedynie 4 osoby. Oznacza to, że takie działania, choć potencjalnie możliwe, mają marginalne znaczenie i nie mogłyby być argumentem przeciwko zachowaniu „sumy pieniężnej” jako jednego z mechanizmów „wymuszających” respektowanie ustaleń orzeczenia sądu bądź prawnie wiążącej ugody w sprawie kontaktów.

Poczucie „bezkarności” podmiotu naruszającego własne obowiązki wynikające z orzeczenia (ugody) o kontaktach

W części przypadków postępowania o wykonywanie kontaktów z danym dzieckiem pomiędzy tymi samymi „stronami” podejmowane są wielokrotnie, a poprawa sytuacji występuje jedynie krótkookresowo, co świadczy o niskiej skuteczności zastosowanych środków prawnych.

Akta spraw o wykonywanie kontaktów, w których nakazano zapłatę „sumy przymusowej” nie zawierają informacji, czy osoba zobowiązana spełniła świadczenie ani czy osoba uprawniona wszczęła postępowanie egzekucyjne. Powrót osoby uprawnionej na drogę sądową skłania ku przypuszczeniu, iż albo w istocie „ukarania” nie było (przykładowo w konsekwencji niewypłacalności osoby zobowiązanej), albo było ono niewystarczające dla istotnej zmiany postępowania danej osoby w przedmiocie wykonywania jej obowiązków dotyczących kontaktów.

Tabela 29.
Wcześniejsza nieskuteczność postępowania wykonawczego, dająca poczucie bezkarności, mimo naruszania ustaleń

Wybór wartościujący	Częstość	Procent	Procent skumulowany	Dane „uśrednione”		
0	5	3,5	3,5	Średnia	4,72	
1	12	8,3	11,8	Mediana	5,00	
2	11	7,6	19,4			
3	23	16,0	35,4	Odchylenie standardowe	2,585	
4	20	13,9	49,3			
5	25	17,4	66,7	Minimum	0	
6	11	7,6	74,3	Maximum	10	
7	11	7,6	81,9	Percentyle	25	3,0
8	11	7,6	89,6		50	5,0
9	10	6,9	96,5		75	7,0
10	5	3,5	100,0			
144 = 100%	144	100,0				

Źródło: opracowanie własne.

Negatywna rola owej bezkarności została odnotowana jako zjawisko dosyć częste, bowiem średnio występujące prawie w co drugim przypadku kolejnej sprawy o wykonywanie kontaktów.

W wypowiedzi na ten temat jeden z respondentów w następujący sposób scharakteryzował analizowany problem:

„lekceważący stosunek do treści orzeczenia sądu (..) brak realnych mechanizmów prowadzących do wykonania kontaktów, obowiązujące procedury [które – E.H.-Ł.] wymagają wyznaczenia rozprawy, potem środki odwoławcze. Całość uregulowania daje przeświadczenie o nieskuteczności egzekucji kontaktów. W społeczeństwie wzrasta poczucie bezkarności (najczęściej matek) i frustracja (najczęściej ojców). Postawa odwetowa rodzica wykonującego pieczę na skrzywdzenie przez uprawnionego do kontaktów [zachęca do korzystania z możliwości zaskarżenia orzeczenia,

zaś – E.H.-Ł], sąd II instancji zmienia postanowienia, drastycznie zmniejszając nałożone na strony sankcje, co powoduje u nich poczucie bezkarności”.

Podsumowanie

Uszeregowanie czynników niepowodzenia postępowania o wykonanie kontaktów związanego ze stanem prawnym, wg częstotliwości występowania mierzonej „średnią wyboru” (przy skali od 0 do 10, gdzie 0 = nigdy, 10 = zawsze) – przedstawione w tabeli – wskazuje, iż największym zagrożeniem jest nieskuteczność wcześniejszych postępowań w sprawie wykonywania kontaktów z określonym dzieckiem, które toczą się z udziałem tych samych osób zainteresowanych.

Nieco mniejsze, choć zbliżone, znaczenie mają okoliczności obiektywne związane z sytuacją majątkową „stron” postępowania przesądzające o ograniczonej skuteczności instrumentów dolegliwości finansowej, będące pośrednio źródłem owej (najwyżej „punktowanej”) „bezkarności”, gdy suma przymusowa nie jest adekwatna do możliwości majątkowych podmiotu „ukaranego” obowiązkiem jej zapłaty.

Tabela 30.
Czynniki niepowodzenia postępowania o wykonanie kontaktów związane ze stanem prawnym, wg częstotliwości występowania mierzonej „średnią wyboru” (wg skali od 0 do 10, gdzie 0 = nigdy, 10 = zawsze)

Czynniki niepowodzenia związane ze stanem prawnym wg doniosłości		średnia	mediana
1.	Wcześniejsza nieskuteczność postępowania wykonawczego, dająca poczucie bezkarności, mimo naruszania ustaleń	4,72	5,0
2.	Osoba, co do której należałoby zastosować sankcję majątkową, jest uboga i w przypadku nakazania zapłaty egzekucja będzie nieskuteczna	4,34	4,0
3.	Osoba, co do której zastosowano sankcję majątkową, ma dochody w szarej strefie lub jest na tyle zamożna, że mimo zapłaty nie zmienia postępowania	4,06	4,0
4.	Sankcja majątkowa zaostriży konflikt i pogorszy wykonywanie kontaktów	3,99	3,0
5.	Sankcja majątkowa przyniesie znaczniejszy uszczerbek dziecku	3,55	3,0

Źródło: opracowanie własne.

Zbliżone znaczenie ma obawa pogłębienia konfliktu, nieco mniejsze obawa obniżenia stopnia zaspokojenia potrzeb dziecka, gdy obowiązek zapłaty sumy przymusowej spocznie na „pierwszoplanowym” opiece.

Pomijając aspekt psychologiczny sankcji finansowej, wyrażający się w jej negatywnym wpływie na wzajemne relacje w rodzinie, wszystkie pozostałe „czynniki ryzyka” nieskuteczności postępowań o wykonywanie kontaktów, wynikające z obowiązującego modelu tego postępowania, są bezpośrednio bądź pośrednio związane ze statusem majątkowym „stron”. Ustalenie sumy adekwatnej do ich sytuacji materialnej jest więc niezmiernie doniosłe, aby sankcja okazała się skuteczna.

OCENY I KIERUNKI POTRZEBNYCH ZMIAN

Stanowiska w sprawie ewentualnej zmiany stanu prawnego

Na pytanie, czy stan prawny wymaga zmian, odpowiedziały 144 osoby (100%). 10 (6,9%) z nich było zdania, iż zmiana stanu prawnego nie jest potrzebna, ale

praktyka jego stosowania powinna być udoskonalona. Wypowiedź dodatkowa zawierała sugestię „przeniesienia do postępowania wykonawczego”, co (jak można domniemywać) było związane z krytyczną oceną traktowania obowiązującego postępowania jako opiekuńczego, mimo że ma ono model zbliżony do egzekucyjnego. Natomiast w innej wypowiedzi dodatkowej oceniono, iż obowiązujący stan prawny zapewnia wyższą skuteczność wykonywania orzeczeń w porównaniu ze stosowanymi wcześniej przepisami egzekucyjnymi przewidującymi zagrożenie grzywną i orzeczenie jej, gdy zagrożenie nie spełniło swego zadania.

28 badanych (19,4%) dostrzegło potrzebę zasadniczych zmian stanu prawnego. Wypowiedź dodatkowa wskazywała na celowość rozważenia, jako dodatkowego środka oddziaływania na osobę zobowiązaną do umożliwienia kontaktów z dzieckiem („pierwszoplanowego” opiekuna), wprowadzenie „zagrożenia obniżeniem alimentów (należnych od osoby uprawnionej do kontaktów, gdy są one utrudniane – E.H.-Ł.)”. Podnoszono także celowość podejmowania czynności zmierzających do „edukacji rodziców w zakresie prawa dziecka do kontaktów z obojgiem rodziców”. Wypowiedziano też opinię, iż „automatycznie oboje rodzice powinni mieć zapewnione prawo do kontaktów, a przed sądem (mogliby – E.H.-Ł.) dochodzić ich poszerzenia”. Wskazano też celowość wprowadzenia jednoznacznego uregulowania pozwalającego na ograniczenie władzy rodzicielskiej rodzica, który utrudnia kontakty, jednakże bez wskazania, jakie zarządzenie sądu, dotychczas nieprzewidziane w art. 109 k.r.o., byłoby adekwatne dla usunięcia stanu zagrożenia dobra dziecka wynikającego z utrudniania kontaktów z nim drugiemu rodzicowi. Jednak w wypowiedzi związanej z kolejnym pytaniem ankiety padła sugestia o celowości umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej, gdy rodzice nie są w stanie należycie wykonywać orzeczenia o kontaktach. Dalej idącą ewentualnością (gdy „stronami” sporu o wykonywanie kontaktów są rodzice dziecka) mogłaby być zmiana orzeczenia (jak można domniemywać z urzędu) w przedmiocie władzy rodzicielskiej, polegająca na powierzeniu rodzicowi dotychczas uprawnionemu do kontaktów sprawowania bezpośredniej pieczy nad dzieckiem, a więc nadania mu pozycji „pierwszoplanowego” opiekuna dziecka. Byłaby to „zamiana” dotychczasowej pozycji rodzica „pokrzywdzonego” w płaszczyźnie kontaktów z dzieckiem z rodzicem, który nie wykonywał należycie obowiązku umożliwienia kontaktów z dzieckiem. Obawa takiej potencjalnej „zamiany” miałaby skłaniać do lojalności rodzicielskiej i starannego wykonywania obowiązków dotyczących kontaktów.

Sugerowano „w przypadku silnego i długotrwałego konfliktu między rodzicami, niewykonywania orzeczeń sądu, a także (w przypadku bezskuteczności egzekucji orzeczonej sumy), zamianę kary pieniężnej na areszt”, co oznaczałoby powrót do tradycyjnego modelu egzekucyjnego.

Były też 2 głosy postulujące wprowadzenie penalizacji „niewykonywania orzeczeń sądu w zakresie wykonywania kontaktów (sankcja karna)”, jednakże bez sprecyzowania przesłanek nowego przestępstwa, z sugestią jedynie, iż przedmiotem ochrony prawnokarnej miałyby być powaga prawomocnego orzeczenia sądowego naruszona przez jego uporczywe niewykonywanie.

Zdecydowana większość sędziów (106 osób – 73,6%) była zdania, iż sama koncepcja postępowania przewidującego dolegliwość majątkową powinna zostać zachowana. Wymaga jednakże udoskonalenia.

Udoskonalenie koncepcji przewidującej sankcje o charakterze majątkowym

83 (100%) osoby ankietowane opowiedziały się za zachowaniem koncepcji przewidującej sankcje o charakterze majątkowym bądź poprzestając na tym stwierdzeniu, bądź przedstawiając swoje propozycje (a co najmniej sugestie do kierunku poszukiwania właściwego rozwiązania szczegółowego).

25 z nich (15%) było zdania, iż celowe byłoby wzbogacenie środków dolegliwości majątkowej w porównaniu ze stanem obecnym. W swobodnych wypowiedziach na ten temat zaproponowano świadczenie, którego odbiorcą byłby podmiot określony w ustawie bądź wskazany przez sąd, prowadzący działalność o charakterze charytatywnym lub służącą dzieciom. Jako przykłady potencjalnych beneficjentów takiego świadczenia wskazano „Caritas”, „Centrum Zdrowia Dziecka” czy też fundacje (inne organizacje pożytku publicznego) prowadzące działalność z zakresu ochrony zdrowia dzieci.

Padła także propozycja „powiązania” świadczeń alimentacyjnych należnych dziecku, spełnianych przez rodzica uprawnionego do kontaktów do rąk rodzica mającego status „pierwszoplanowego” opiekuna, z należyтым wykonywaniem praw i obowiązków w zakresie kontaktów z dzieckiem, tak oby obydwie „strony” były motywowane do wykonywania obowiązków. Naruszenia prawa do kontaktów mogłyby skutkować powstrzymaniem się uprawnionego do kontaktów z wykonaniem należnego w danym okresie świadczenia alimentacyjnego. (Dla zachowania równowagi zapewne „pierwszoplanowy” opiekun byłby zainteresowany uzależnieniem umożliwienia kontaktu od spełnienia świadczenia alimentacyjnego, co aktualnie niekiedy zdarza się w praktyce, choć nie ma żadnego uzasadnienia prawnego, ale taka propozycja nie została sformułowana). Kolejne „powiązanie” tych obowiązków, na jakie wskazano, miałoby polegać na dozwoleniu potrącenia ze świadczenia alimentacyjnego należnego dziecku od osoby uprawnionej do kontaktów z dzieckiem „sumy przymusowej” zasądzonej na rzecz uprawnionego do kontaktów będącego jednocześnie dłużnikiem alimentacyjnym w związku z niemożnością wykonania (należytego wykonania) orzeczenia (ugody) o kontaktach.

Wprowadzenie zróżnicowanych sankcji, nie tylko majątkowych

49 osób ankietowanych wskazało na celowość stosowania zróżnicowanych środków oddziaływania na podmiot niewykonyjący należycie obowiązków odnośnie do wykonywania kontaktów z dzieckiem, co do zasady bardziej dolegliwych, skutecznie zapobiegających uchylaniu się od wykonywania obowiązków.

Najwięcej zwolenników (45 osób z 49) miała propozycja wprowadzenia obligatoryjnego etapu postępowania o wykonywanie orzeczenia (ugody) o kontaktach, przed ewentualnym zastosowaniem sankcji majątkowych, którego celem byłoby złagodzenie konfliktu. Miała to być mediacja bądź terapia rodzinna (także z udziałem dziecka, gdyby okazało się to wskazane w danym stanie faktycznym), w zależności od sytuacji w sprawie.

W wypowiedzi nieskategoryzowanej jeden z respondentów, nie postulując obligatoryjnej formy „mediacyjno-terapeutycznej” jako etapu postępowania, wskazał na potrzebę zorganizowania licznych, łatwo dostępnych, nieodpłatnych punktów spotkań, w których w nieoficjalnej atmosferze, w obecności psychologów mogłyby dochodzić do kontaktów, którym dotychczas towarzyszyła wysoka nieufność i konflikty. Odpowiednie

warunki spotkania, dyskretna obecność neutralnych, niezwiązanych z żadną ze stron, profesjonalnie przygotowanych osób trzecich, niwelowałyby strach przed „porwaniem” dziecka bądź niewłaściwym przebiegiem spotkania. W takich punktach, bez konieczności jakiegokolwiek „skierowania” i bez wnoszenia opłaty, osoby zainteresowane mogłyby także w dowolnym czasie uzyskać indywidualną poradę, pomoc, edukację, gdy napotykały trudności dotyczące wykonywania kontaktów bądź mają wątpliwości i obawy, czy na spotkania zezwolić, jak się zachować podczas spotkania z „drugą stroną”, nie dać się sprowokować do podjęcia nieodpowiedniej reakcji, którą zapewne „druga strona” będzie chciała wywołać, w jaki sposób przygotować do spotkania zarówno siebie, jak i dziecko, jak nawiązać kontakt z dzieckiem, zwłaszcza po dłuższym okresie niewidzenia bądź gdy poprzednim spotkaniom towarzyszyła napięta atmosfera.

40 respondentów było zdania, iż sąd powinien mieć możliwość oddalenia wniosku, gdy z okoliczności wynika, iż wnioskodawca nadużywa swego prawa, a także modyfikacji w ramach danego postępowania rozstrzygnięcia o kontaktach, aby je dostosować do okoliczności (w tym uniemożliwić, a co najmniej utrudnić zniweczenie celu orzeczenia, jakim są systematyczne, niezakłócone kontakty osoby uprawnionej z dzieckiem) – bez konieczności prowadzenia oddzielnego postępowania dotyczącego zmiany ustaleń kontaktów.

14 osób dostrzegą zaś celowość zmiany obowiązującego stanu prawnego przez uzależnienie zastosowania „sumy przymusowej” od winy umyślnej osoby, która naruszyła swoje obowiązki związane z kontaktami z dzieckiem.

Słowa kluczowe: dobro dziecka, kontakty z dzieckiem, osobista styczność, sankcje majątkowe.

Summary

Elżbieta Holewińska-Łapińska – Judges' assessment of efficiency of application of provisions on access to children (Art. 598¹⁵–598²⁰ of the Code of Civil Procedure) and their adequacy for practical needs in the light of a survey

The paper presents the results of a survey (in which 167 judges participated) on whether the practical application of Art. 598¹⁵–598²¹ of the Code of Civil Procedure led to satisfactory results.

157 respondents had strong views. Other respondents (6%) had no clear views on the matter.

Among the judges with strong views (157=100%) the following opinions were expressed: 21 persons (13.4%) assessed that the outcome of discussed proceedings was unequivocally satisfactory, because as a result of most (though not all) of them access to children is enabled, with a considerable likelihood that the state of affairs will continue in the future. The most numerous group of respondents (87 persons, 55.4%) were of the opinion that application of the provisions in force concerning access to children gave only partially satisfactory results, while 49 judges (31.2%) expressed their certainty that applying those provisions gave definitively unsatisfactory results. Judges who criticised the effectiveness of applying the current provisions on access to children believe that this situation is caused both by the facts of the cases and attitudes of the persons on whom it depends how the entitled person can contact the child, as well as by certain imperfections of the legal instruments available to courts in the cases in point.

Keywords: child's good, access to a child, personal contact, financial sanctions.